

Faşizmin Ortaya Çıkmasının Nedenleri: Almanya Örneğinin Marksist İncelemesi

TAHER MİRABİ¹

Başvuru: 08.06.2023

Düzeltilme: 20.07.2023

Kabul: 10.08.2023

Faşizm, 20. yüzyılda en çok tartışılan siyasi ideolojilerden biridir. Araştırmalar, faşizmin güç kazanmasında en önemli etkenin büyük ekonomik sorunlar olduğunu göstermektedir. Ancak, iktisadi sorunların neden sosyalizm yerine faşizmle sonuçlandığına dair bir açıklama bulunamamaktadır. Faşizm, Birinci Dünya Savaşı'nın yıkımı, küresel ekonomik kriz, siyasi çalkantılar, toplumsal hoşnutsuzluklar ve milli kimlik duygusunun güçlenmesi gibi 20. yüzyılın başlarındaki koşulların bir sonucudur. Faşizm, hoşnutsuzluğu ve öfkeyi yansıtan bir ideoloji olarak ortaya çıkar. Bu çalışma, Almanya'da faşizmin yükselmesine neden olan unsurları kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Milliyetçilik, otoriterizm, militarizm, antisemitizm, toplumsal hoşnutsuzluk ve siyasi zayıflık gibi faktörlerin faşizmin yükselişinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma, faşizmin ortaya çıkışıyla ilgili daha derinlemesine bir analiz sunmanın yanı sıra, Hitler öncesi Almanya'nın koşullarını değerlendirerek Marx'ın ekonominin toplum yapısını belirleyen en temel faktör düşüncesini de ele alarak tartışmalara katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Faşizmin yükselişi sadece o döneme özgü bir fenomen olarak değerlendirilemez. Bu nedenle, faşizmin kökenlerini ve faşizm öncesindeki siyasi, ekonomik ve toplumsal durumu incelemek, faşizmin yükselişinin nedenleri üzerinde daha anlamlı bir tartışma sağlar.

JEL kodları: A11, A13, A14, B51, Z13.

Anahtar kelimeler: Faşizm, Almanya faşizmi, Faşizmin temelleri, Marx.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, tahirmirab@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9809-3932

1. Giriş

Faşizm olgusuyla karşı karşıya kalan Avrupa'nın durumunu açıklamak için en uygun yorum büyük bir şokun yaşamasıdır. Akılcılık ve Aydınlanma idealleriyle övünen Avrupa, aniden kendini, modern rasyonalitenin getirdiği her şeyi yok etmeyi planlayan ve bundan gurur duyan, barbarca ve orta çağ düşüncesine dayalı yıkıma ve savaşıma dayalı bir düşünceyle karşı karşıya bulmuştur. Bu şok, Afrika veya Asya kolonilerinden değil, Avrupa'nın merkezinden gelmiş ve uygar Avrupa'yı tehlikeye atmıştır.

Avrupa faşizminin ortaya çıkışı, o dönemin bazı beşerî ve sosyal bilimler düşünürlerinin yazılarında tahmin edilmisti; örnek olarak Freud, faşizmin kökenlerinin izini sürebiliyordu, çünkü analitik kitaplarının çoğunda bu konuya ya vurgulayarak ya da bilinçsizce işaret etmişti. Ancak faşizmin ortaya çıkışından sonra birçok düşünür bu garip ve tehlikeli olguyu deşifre etmeye başladı; sanki faşizmin bağlamlarını ve işleyişini bilmek beşerî bilimlerin ana görevi haline geldi. Marksistler, faşizmi, kapitalizmin yeniden birleşmesi ve devrimci proletaryanın bastırılması için kapitalizmin ihtiyacı olarak görmüşler, bazıları da faşizmi küçük burjuvazinin kapitalizme başkaldırısı olarak adlandırmışlardır.

Genel olarak, Marksist düşüncede ekonomi, kültür ve politikadan daha temel bir role sahiptir. Marx ve Engels, toplum yapılarını belirlemede ekonominin siyaset ve kültürden üstün olduğuna inanırlar. Yani, birbirine bağlı birkaç faktörden biri olarak ekonomi, tarihsel olarak daha güçlüdür ve açıklama açısından diğer faktörlerden daha önemlidir.

Beşerî bilimlerde faşizmin yükselişiyle ilgili yapılan yorumlar ve analizlerin çoğunda ortak bir nokta vardır: Faşizm, hedef aldığı toplumların arasında büyük bir uçurum oluşturur. Yani faşizm, toplumu ayrıştırarak bireylerin birbirlerinden uzaklaşmasına ve düşmanlaşmasına yol açar.

Nazi Almanyası'nın ortaya çıkışı, Kaiser Almanyası'nın I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin ve Avrupa'da duygusal bir aşağılanmaya uğramasının sonucuydu. Bu durum, Alman kimliğini aşağılamış, Almanyası'nın toprakları parçalanmış, milli para birimi değersizleşmiş ve ulusal birliği baltalamıştı. Versailles Antlaşması'yla sarhoş olan Avrupa, bu ötekileşmiş unsuru unutarak yıkıcı sonuçlara sebep oldu. Bu unutkanlık ağır bir bedel aldı, milyonlarca kişi öldü ve çok daha fazlası beden ve ruhen yaralandı.

Faşizmin yükselişinde iktisadi sorunların önemi, özellikle de uzun süreli eşitsizlik ve enflasyon sorunları, genellikle tartışmalı bir konudur. Marx, kapitalizmin bu tür sorunlarını çözmek için sosyalizmin ortaya çıkacağını öngörmüştü, ancak bu öngörünün aksine faşizm yükseldi. Bu nedenle, bu çalışmada, ikinci Reich dönemiyle başlayarak 1932 yılına kadar olan süreçte mevcut ekonomik, toplumsal ve siyasi durumlar detaylı bir şekilde incelenerek, bu paradoksa daha gerçekçi bir cevap bulunması amaçlanmaktadır. Literatür taraması yöntemi kullanılarak, faşizmin yükselişindeki ekonomik sorunlar ve diğer faktörler arasındaki ilişkilerin ve etkileşimlerin anlaşılması hedeflenmektedir. Ayrıca, sosyal, siyasi ve kültürel faktörlerin de dikkate alınarak, faşizmin yükselişiyle ilgili geniş bir bakış açısı sunulması amaçlanmaktadır. Bu araştırma, faşizmin yükselişine yönelik yaygın kanaatleri ve görüşleri kapsamlı ve derin bir

şekilde değerlendirmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda, benzer ekonomik ve toplumsal sorunların gelecekteki siyasi gelişmeler üzerindeki etkilerini anlamak için de tartışmalara yol açabilir.

2. Faşizmin Tarihi Kökenleri

Faşizm, 1922-42 yılları arasında İtalya'da Mussolini tarafından uygulanan bir siyasi-hukuki sistemdir. Bu terim, diğer sağcı rejimler için de kullanılmıştır. Facism kelimesinden türetilen faşizm terimi, bir baltanın sapının etrafına bağlanmış bir demet çubuktan ibaretti ki eski Roma konsoloslarının önünde hükümet iktidarının işareti olarak taşınırdı. Mussolini, bu sembolü kendi radikal grubunun sembolü olarak seçti. Mussolini'nin faşist partisi, diğer ülkelerde benzer grupların ortaya çıkmasına ve onların taklit etmesine yol açtı. Avusturya'daki "öz savunma" grupları ve Almanya'daki Nasyonal Sosyalistler, İtalyan faşistleriyle yakınlık hissediyor ve birçok ilkeyi paylaşıyordu. Bu şekilde faşizm, İtalya ve Almanya'da ortaya çıktı ve yayıldı ve dünyanın diğer yerlerinde benzer hareketler ve sistemler ortaya çıktı. Örneğin, 1930'larda Japonya, totaliter kurumlara açılarak faşizme doğru ilerledi. Arjantin'de 1942'de toprak sahibi oligarşinin düşüncesiz subayların ayaklanmasıyla yarı anayasal bir hükümet kuruldu ve ardından Albay Peron liderliğinde faşist bir diktatörlük kuruldu ve 1955'te devrildi. İspanya'da da General Franco, cumhuriyet karşıtı ulusal güçlerin lideri olarak ortaya çıktı ve kendi rejimi için Falanj faşist ideolojisini benimsedi ([Ebenstein ve Fogelman, 2000:98](#)).

Kuşkusuz, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda mantar gibi çoğalan tüm faşist hareketler, ortak olan otoriterleşme ve aşırı milliyetçilik eğilimlerine rağmen, sonunda her

birinin kendine mahsus özellikleri ortaya çıktı. Gilbert Allardyce'in de dediği gibi:

"Faşizm sırf bir Alman ya da İtalyan hareketi değildi. Faşizm bir Avrupa deneyimiydi ve her Avrupa ülkesinde kendi tezahürüne sahipti. Her Avrupa ülkesindeki liderlerin tarzları ve kişilikleri farklı olsa da hepsinin tarihçilerin faşizm olarak adlandırdığı ortak bir özelliği vardı. Her faşist hareket, Almanya ve İtalya'daki faşizm modellerinden ilham alır ve bu nedenle taklit bir ölçüde kaçınılmazdır, ancak bu hareketlerin çoğu kendi ulusal faşizm tarzını yaratmaya çalıştı." ([Allardyce, 1993:15](#)).

Birçok insan, Hitler'in saltanatının önceki tüm tarihsel aşamaların veya en azından tüm şanlı geçmiş dönemlerin mantıksal bir evrimi olduğu görüşündedir. Üçüncü Reich kavramı, Hitler'in geçmişteki iki Alman imparatorluğunun (Her biri Almanca konuşulan topraklar için onur kazanmış ve ülkeyi büyüklüğe taşımıştı) halefi olduğu gerçeğini çağırıyordu. Üç imparatorluğun bin yıllık dönemi boyunca Alman ulusu için başarısızlıklar, yenilgiler ve ardından onurlar getirmişti. Bu milletin geçmişine ne zaman psikolojik bir bakış açısıyla baksak, öncelikle bir takım psikolojik zorlukları da beraberinde getiren kayıtsızlık dönemleri dikkatimizi çeker.

MS 962'de Almanca konuşan ulusların uzun yıllar dağılması ve dağılmasından sonra, Sakson hanedanından Büyük Aton tarafından "Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kurulmasına tanık oluyoruz. Almanya'nın büyük bir bölümünde iktidarı ele geçiren ve bu ulusun geçmişteki yenilgilerinin yol açtığı komplikasyonları telafi etmeye çalışan bir imparatorluk. Daha sonra Habsburg ailesinin tahta geçmesiyle Birinci Reich yavaş yavaş gücünü kaybetmeye başladı ve ardından otuz yıllık savaşların sonundaki Vestfalya Barışı'nın

bir sonucu olarak bu ulusa yeniden sefalet ve talihsizlik geri döndü. Bu dönemde Almanya, Orta Çağ barbarlığına indirgenmiş ve çiftçilerin köleleştirilmesine ilişkin düzenlemeler yaygınlaşmıştır. Şehirler özerk yönetimlerini kaybetmiş ve köylüler, işçiler ve hatta orta sınıf şehirli bile, onları zincire vuran prensler tarafından son derece sömürülüyor. Medeniyet Almanya'da durgunluğa uğramış ve Reich, Orta Çağ'ın karmaşası ve acizliği ile yapay bir şekilde kuruluşunu sürdürüyor. Bu durum, "Üçüncü Reich'in Yükselişi ve Düşüşü" kitabının yazarı William Shirer'in dediği gibi:

"Almanya bu bozulmayı asla telafi edemedi. Mutlak yönetimin kabulü ve "prens" olarak hüküm süren küçük gaddar yöneticilere körü körüne itaat, Alman halkının beyinlerinde yer aldı ve onların doğası haline geldi. 17 ve 18 yüzyıllarda İngiltere'de çok hızlı gelişen ve 1789'da Fransa'da devrime neden olan parlamenter yönetim düşüncesi ve demokrasi fikri, Almanya'da filizlenmedi. Bütün bu küçük eyaletlere bölünmüş ve Avrupa'nın entelektüel akımlarından ve hızlı gelişmesinden kopmuş Almanların bu siyasi geri kalmışlığı, Almanya'yı diğer Batı ülkelerinden uzaklaştırmış ve onların gerisinde tutmuştur. Alman milleti doğal olarak gelişemedi, bu milletin neden feci bir yola girdiğini öğrenmek isteyen, içine düştüğü fikri sapmaları ve anormal düşünce tarzını anlamak isteyen varsa, unutulmamalıdır ki sonunda Alman ulusu katıksız güçle ve başkalarına karşı açık saldırganlıkla birleşmiştir." (Shirer, 2011:70).

Bu kötü durum, birdenbire bu millet için yeni bir mükemmellik ve büyüklük aşaması açılıncaya kadar yıllarca devam etti. 1871'de İkinci Reich sahneye çıktı ve Almanya'nın birliğini ve büyüklüğünü yeniden canlandırdı. Albe Nehri'nin diğer yakasındaki doğu eyaleti

Prusya, Almanya'nın kaderini devralarak bu toprakların cansız bedenine yeni bir soluk getirmeyi başarmış ve 1918 yılına kadar 47 yıl boyunca şanlı bir Alman imparatorluğu kurmuştur. Dönemin siyasi dehası Bismarck, Almanya'nın bin yıllık bölünmüşlüğüne adeta sona erdirmiş ve o parçalanmış ülkenin yerine Büyük Prusya, diğer bir deyişle Prusya Almanya'sını kurmuştur. Yaratığı Almanya, yaklaşık yüz yıl Avrupa'nın ve dünyanın belalı çocuğu lakabını taşımıştır. Askeri gücün ve birçok muhteşem entelektüelin yardımıyla, fetih şehvetini ve dizginsiz militarizmin gücünü ve tutkusunu, demokrasiyi ve bireysel özgürlüğü hor görmeyi ve mutlak güç ve gaddarlık arzusunu aşlamayı başardı ve böyle bir büyünlüğün tesiriyle bu milleti büyüklük ve hakimiyetin zirvesine ulaştırdı.

Avusturya (MS 1866) ve Fransa'ya (MS 1871) karşı kazanılan zafer, ulusal birliğin sağlanması, güçlü ekonomik temel, Alman İmparatorluğu'nun MS 1871 ve 1914 yılları arasındaki gücünün ana faktörleridir. Başta Fransa olmak üzere diğer güçlerin zayıflığından yararlanarak yirmi yıl boyunca Avrupa'ya hâkim olan Almanya için tüm bu ayrıcalıklar, başbakanı Bismarck tarafından elde edildi.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Alman İmparatorluğu'nun Müttefiklerle olan savaşta yenilgiye uğramasıyla Almanya'nın yıkıntıları üzerine Versailles Barış Konferansı düzenlendi ve savaşın tüm suçu bu ülkeye yüklendi. Artık savaşta yenilmiş Almanya, Müttefiklerin amansız darbeleri altında kendisini aşağılamalarla dolu, en zor şartları dayatmaya zorlayan bir dönem yaşamaktaydı. İkinci Reich'in yenilgisinin ve prestij ve otorite kaybının yarattığı üzüntünün ortasında, Adolf Hitler imparatorluğu yeniden canlandırma ve kaybolan ihtişamı geri getirme vaadiyle sahaya

çıktı. Hitler, Bismarck'ın İkinci Reich politikalarını eleştirmesine rağmen, Bismarck'ı, Almanların sonunda hak ettikleri büyüklüğe ve üne kavuşturan bir politikacı olarak görüyordu. "Kavgam" kitabında Hitler, İkinci Reich'in düşüşünün nedenlerinden bahsediyor. Hitlerin görüşüne göre, Hohenzollern döneminde Yahudilerin ve Marksistlerin varlığına, orta sınıfların anormal materyalizmine ve bencilliğine, Alman birleştirme politikasının, İngiltere ile birleşmek yerine Almanya'yı yozlaşmış Habsburglar ve beceriksiz İtalyanlara bağımlı kılması, sosyal ve ırksal politika eksikliği bu nedenlerden bazılarıdır ve bunlar, Hitler'in Nasyonal-Sosyalizmle düzeltmeyi vaat ettiği kusurlardır (Shirer, 2011:172).

3. Alman Faşizminin Nedenleri

Her şeyden önce, faşizmin ortaya çıkışının toplumsal ve ekonomik bağlamlarını ayırmanın ve bunları ayrı ayrı ele almanın zor olduğuna dikkat edilmelidir, çünkü bu iki kategori birbirine çok girift bir şekilde bağlıdır. Faşizm, çatışan çıkarlara sahip farklı grupları ve sınıfları içine ala bilmiş bir hareketti. Bu farklı kesimlerin faşizme yönelmesine neden olan, öncelikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik-toplumsal krizler ve ardından faşizmin bu krizleri çözmeye yönelik sloganları ve çözümleri olmuştur. Öyle ki, bu sloganların ve çözümlerin her biri, bu grup ve sınıflardan birinin zevkine uygun geldi ve onları faşizme katılmaya teşvik etti.

3.1. İktisadi Koşullar

1871'de birleşik Almanya, "kalkış" olarak tanımlanan süreci tamamlayarak ekonomik büyümeye yönelik adımlar atmıştır. Sanayileşmenin erken dönemleriyle ilişkilendirilen sektörler (kömür, demir, ağır mühendislik ve tekstil) sağlam bir temel

oluşturmuş ve üretimde sürekli bir artış yaşanmaktadır. Almanya, İngiltere'nin ardından ikinci sırada yer almasına rağmen, saygın bir ekonomik güç haline gelmiştir. 1914 yılında, Almanya Avrupa'nın endüstriyel süper gücü konumuna yükselmiştir. Almanya, İngiltere'nin demir üretim seviyesini aşmış ve kömür üretiminde neredeyse ona yetiştir. Aynı dönemde çelik üretimi yaklaşık olarak dokuz kat artış göstermiş, böylece 1914 yılında Almanya'nın çelik üretimi İngiltere'nin iki katına ulaşmıştır.

Tablo 1. Ağır sanayinin karşılaştırmalı çıktısı, 1870–1910 (milyon ton olarak)

Kömür Endüstrisi		
Yıl	Almanya	İngiltere
1871	37,7	119,2
1880	59,1	149,3
1890	89,2	184,5
1900	149,5	228,8
1910	222,2	268,7
Çelik Endüstrisi		
Yıl	Almanya	İngiltere
1871	0,14	0,41
1880	0,69	1,32
1890	2,13	3,64
1900	6,46	4,98
1910	13,10	6,48

Kaynak: Geoff Layton, Bismarck'tan Hitler'e: Germany 1890–1933 (Layton, 1995:11).

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki 25 yılda Alman ekonomisini öne çıkaran etkenler arasında çeşitli yeni endüstrilerin geliştirilmesi ve kullanılması yer almaktadır. Bu dönemde aşağıdaki faktörler belirgin bir etki yaratmıştır; 1880'lerdeki ilk elektrik iletimi, ısı ve güç kaynağı sağlamasıyla hemen belirgin bir etki yaratmıştır. AEG ve Siemens gibi önde gelen Alman firmaları, elektrikli eşya üretiminde dünya pazarına hâkim olmuşlardır. 1913'te dünya genelinde üretilen elektrikli eşya ürünlerinin yaklaşık %50'sinin Almanya'dan

geldiği tahmin edilmektedir. Bu durum, Almanya'nın küresel ekonomik gücünün bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Potasyum ve potasyum tuzlarının üretimi, gübrelerle meyve, sebze ve tahıl verimini önemli ölçüde artırmıştır. Ayrıca, kimyasal üretiminde yapılan araştırma ve geliştirmeler, Almanya'nın dünya lideri Bayer ve Hoescht gibi şirketlerin boyalar, farmasötik ürünler ve sentetik liflerin hazırlanmasında üstünlük sağlamasını sağlamıştır. 1900 yılında Almanya, dünyadaki sentetik boyaların %90'ını üretmektedir. İlk otomobili geliştirenler, Almanya'dan Daimler ve Benz'dir. Almanya'da seri üretim 1920'lere kadar tam olarak gelişmemiş olsa da 1900 yılına gelindiğinde otomobil üretimi gerçekleştirilmektedir. Hassas ekipman; Zeiss gibi optik ve kamera şirketleri ile Bosch gibi makine mühendisliği firmaları, hassas ekipmanlarda araştırma ve geliştirme çalışmalarında olağanüstü bir büyüme yaşamıştır.

3.1.1 İş Gücü

19'uncu yüzyıl boyunca Almanya'da nüfus istikrarlı bir şekilde artış göstermiş ve son çeyrekte belirgin bir artışla birlikte kentleşme eğrisi yükselmiştir. Bu dönemde sanayi ve ticaretin genişlemesi, iş gücü dengesinde değişikliklere yol açmıştır. Birincil sektörlerde çalışanların sayısı hafif bir artış gösterirken (tarım, ormancılık, balıkçılık gibi), ikincil sektörlerde (sanayi, madencilik, el sanatları gibi) ve üçüncül sektörlerde (ticaret, bankacılık, ulaşım gibi) çalışanların sayısı daha belirgin bir şekilde artmıştır. Bu durum, Alman ekonomisinin yapısının hızla değiştiğini göstermektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesindeki 20 yıl içinde Almanya'da, geçim kaynaklarına tarıma bağımlı olanların oranı

yüzde 42'den yüzde 34'e düşmüştür ve bu oran, İngiltere'den önemli ölçüde daha yüksek bir seviyededir.

Tablo 2. Alman nüfus artışı, 1870–1910

Nüfus (milyon olarak) Yıl	Toplam	2.000'in üzerindeki kasabalarda yüzde
1871	41,1	36,1
1880	42,2	41,1
1890	49,4	42,5
1900	56,4	54,4
1910	64,9	60

Kaynak: Geoff Layton, Bismarck'tan Hitler'e: Almanya 1890–1933(Layton, 1995:11).

Söz konusu dönemde Almanya'nın Gayri Safi Milli Hasılasına farklı sektörlerin katkı oranları önemli ölçüde değişiklik göstermiştir. 1888 yılında tarım, sanayi ve hizmetler olmak üzere üç sektör, oldukça dengeli bir dağılıma sahipti. Ancak 1913 yılında tarım sektörünün payı yüzde 25'in altına düşerken, sanayi sektörü payını yüzde 45'e çıkarmıştır. Bu durum, ekonomik değişimin gerçek itici gücünün sanayi sektörü olduğunu açıkça göstermektedir. Almanya, tarım temelli bir ülke konumundan, kentleşmiş kasaba ve şehirler etrafında merkezlenmiş bir sanayi ülkesine dönüşmüştür.

Almanya'daki ekonomik büyümenin yanı sıra bazı olumsuz sonuçlar da gözlemlenmiştir. Ekonomik büyüme, Almanya'nın siyasi birleşmesine katkı sağlamış olsa da aynı zamanda toplumda sosyal bölünmelerin artmasına da neden olmuştur. Sanayileşme, Almanya'da da diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi yaşam ve çalışma koşullarını derinden etkilemiş ve işverenlerin insafına kalmış büyük bir şehirli işçi sınıfının hızla ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlk Alman ekonomik mucizesinin yarattığı refah eşitsiz bir

şekilde dağılmıştır. 1911 yılında Prusya toplumunun en zengin yüzde 10'luk kesimi servetin yüzde 63'üne sahipken, birçok sıradan Alman yoksulluk içinde yaşamıştır. Güvencesiz çalışma koşulları orta sınıfı etkilemiştir ve kısa süreli istihdam norm haline gelmiştir. İnsanlar yeni sanayi işletmelerinde iş bulmak için kırsal kesimden ayrılmış, bu da kasaba ve şehirlerin nüfusunu artırmış ve birçok işçi ve ailesi korkunç derecede kalabalık ve sağlıklı koşullarda yaşamaya başlamıştır. 1913 gibi geç bir tarihte, Berlin'de yaşayanların yüzde 30'u beş veya altı kişiyle bir odada yaşamaktaydı. Bu koşullarda hastalıklar yaygındı ve ücretler ve yaşam koşulları iyileştikçe ölüm oranları düşse de bazı kentsel alanlarda 1910'larda bebek ölüm oranları yüzde 40'a kadar yükselmiştir (Layton, 2010:11).

Tablo 3. İşgücünün yapısı (milyon işçi olarak ve yüzde olarak)

Sektör	1875	1895	1913
Birincil (tarım, balıkçılık, ormancılık)	9,23 (49%)	9,79 (42%)	10,70 (34%)
İkincil (sanayi, madencilik)	5,49 (29%)	7,95 (34%)	11,72 (38%)
Üçüncül (bankacılık, ulaşım, ticaret)	3,97 (22%)	5,66 (24%)	8,55 (28%)
Toplam	18,64	23,40	30,97

Kaynak: Geoff Layton, Bismarck'tan Hitler'e: Almanya 1890–1933(Layton, 1995:9).

Alman işçileri, sefalet ve güvensizlikle karşı karşıya oldukları dönemde, kişisel gelişim ve gelir artırma arayışlarıyla birlikte iş arkadaşlarıyla dayanışma ağları kurarak hayatta kalmaya çalışmışlardır. Zayıf olduklarının farkında olsalar da toplu hareket ettiklerinde büyük pazarlık gücüne sahip olduklarını keşfeden Alman işçileri, diğer sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, 1860'larda sendikalar kurmaya başlamışlardır. 1890'lara gelindiğinde sendikacılık üç ayrı kol haline

gelmiştir: SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschland) ile bağlantılı olan sosyalist "Özgür" Sendikalar, Merkez Parti'ye bağlı Hristiyan (veya Katolik) Sendikalar ve sol-liberal "Hirsch-Dunker" sendikaları. Sendikacılığın ve sosyal demokrasinin yükselişi, Alman toplumunun üst kesimleri için endişe verici bir gelişme olarak görülmüştür. Bismarck, sol kaynaklı tehditle mücadele etmek için SPD'yi yasaklarken, aynı zamanda tasarlanmış bir "devlet sosyalizmi" politikasıyla sanayi toplumunun bazı eşitsizliklerini dengelemeyi amaçlamıştır. Bu önlemler, Alman refah devletinin temellerini atmış ve sendikalar ile işverenler arasındaki toplu pazarlık yoluyla elde edilen kazanımlarla birlikte 1890'lardaki ekonomik düzelme, birçok Alman için yaşam ve çalışma koşullarında iyileşmeye yol açmıştır. Gerçek ücretler 1871 ile 1913 arasında yaklaşık olarak yüzde 80 artarken, çalışma haftası 1870'lerdeki 72 saatlik normdan 20. yüzyılın başlarında ortalama 57 saate veya daha azına düşmüştür.

3.1.2. Savaş Dönemi

1914'te savaşın başlamasıyla birlikte, büyüme dönemi beklenmedik bir şekilde sona erdi. Savaşın ekonomik zorlukları ile birlikte, Almanya'nın coğrafi ve siyasi sorunları durumu daha da kötüleştirdi. Almanya, Saar, Alsas ve Silezya gibi bölgelerden ana malzemeleri sağlasa da endüstrisini ayakta tutabilmek için savaş döneminde bile birçok temel hammaddeyi ithal etmek zorundaydı. Ancak, İngilizlerin deniz üstünlüğü ve Almanya'nın Avrupa'nın merkezinde konumlanması, İtilaf güçlerinin Almanya'yı ve Avusturya-Macaristan müttefiklerini gıda ve diğer temel ihtiyaçları ithal etme konusunda ciddi zorluklarla karşı karşıya bıraktı. Bu durumun yanı sıra, siyasi endişeler, hükümetin savaş masraflarını karşılamak için

vergi toplamaktan kaçınmasına yol açtı. Savaşın başlangıcında, halkı kışkırtma riskini önlemek için ithalat fiyatlarını ve vergilendirmeyi artırarak kısa bir çatışma beklentisi vardı. Hükümet, borçlarını ödemek ve savaşı kazanmak için yenilgi sonrası alınacak tazminat ödemelerine güvenerek kumar oynamayı tercih etti.

Eylül 1914 ile Eylül 1918 arasında, yetkililer, altı aylık dokuz savaş kredisi (Kriegsanleihen) vererek sıradan Almanları yatırım yapmaya davet etti. Bu kredilerin, on yıl sonra yüzde beş getiri vaadiyle geri ödeneceği söylendi. Ancak savaşın uzunluğu ve yıkımı, bu vadenin yerine getirilmesini imkânsız hale getirdi.

1916'ya kadar toplanan fonlar, Alman devletinin kısa vadeli borçlarını karşılamak için yeterliydi. Ancak Almanya'nın askeri kaynakları azaldıkça, Alman savaş tahvillerine yatırım yapanların sayısı azaldı ve harcamalar, gelirleri aşmaya başladı. Hükümet, bu durumu çözmek için savaş kârı vergisi ve ciro vergisi gibi vergiler getirdi, ancak bu vergiler yoluyla sadece toplam savaş harcamalarının yüzde 20'sini karşılayabildi. 1917'de askeri harcamalar GSMH'nin yarısından fazlasını oluştururken, 1913'te bu oran yüzde üç civarındaydı ve milli gelir düşüyordu. Hükümet, gelir ve gider arasındaki açığı kapatmak için nakit olarak borçlarını Reichsbank'a sattı, bu da kâğıt para miktarında ciddi bir artışa yol açtı. 1914'e kadar, Almanya, diğer Avrupa ülkeleri gibi, kâğıt para miktarını sınırlayarak altın standardını koruyordu. Reichsbank, 1875 tarihli Banka Yasası'na göre, kâğıt banknot basımının üçte birini karşılamak için yeterli altına sahip olmakla yükümlüydü. Savaş ilerledikçe, Almanya diğer savaşan ülkeler gibi

kısıtlamaları aşmaya çalıştı ve kâğıt para miktarında büyük bir artış yaşandı. Ayrıca, Almanya, gıda ve savaş malzemesi ithal etmek için İngiltere'nin iki katı kadar altın ihracatı yaptı. Bu durum Almanya'nın ulusal borcunun 150 milyar marka yükselmesine yol açtı (savaş öncesi ulusal borçla karşılaştırıldığında yaklaşık beş kat artış). Markın değeri hızla düştü. Sonuç olarak, yenilgi Alman ekonomisini ve nüfusunu harap etti. İtilaf ablukası nedeniyle yaşanan kıtlıklar, savaş zamanında kaynakların seferber edilmesi ve savaşın doğrudan vergilendirme yoluyla finanse edilmemesi kararının mali sonuçları, Hohenzollern hanedanının devrilmesinde ve 1918-19 kışında parlamenter bir cumhuriyetin kurulmasında önemli bir rol oynadı ([Storer, 2013:86](#)).

3.1.3. Hiperenflasyon

Yeni hükümet, siyasi muhalefet, ekonomik baskı ve geçmiş hükümetin bıraktığı sorunlarla mücadele etmek zorundaydı. Savaş öncesi üretim seviyelerine geri dönme, enflasyonun neden olduğu mali krizle başa çıkma, daha adil endüstri ilişkileri ve toplumsal beklentileri karşılayacak önlemler alınması gerekiyordu. Ayrıca, terhis ve barış dönemine geçişin yönetilmesi önemliydi. Almanya'nın ekonomik başarısına katkıda bulunan temel faktörler hala mevcut olsa da savaşın etkisiyle nüfus azalmış ve ekonomik hayat bozulmuştu. Yeni cumhuriyet rejimi, yaralı gaziler, savaş dul ve yetimlerin emekli maaşları gibi sorumlulukların yanı sıra vaat edilen refah devletinin masraflarını da karşılamak zorundaydı. Tüm bu zorluklara rağmen, yeni hükümet eski sorunlarla kararlılıkla mücadele etmek için çalışıyordu ([Storer, 2013:88](#)).

Savaşın ekonomik mirası Weimar Koalisyonuna iki seçenek sunuyordu: Vergileri artırmak ya da hükümet harcamalarını kıstmak. Ancak istikrarsız siyasi durumda, her iki seçenek de çekici gelmiyordu. Çünkü her ikisi de nüfusu yabancılaştırabilir ve toplumsal huzursuzluğa neden olabilirdi. Bu nedenle Almanya'yı yöneten demokratik politikacılar karma bir politika izledi. Hükümet, savaştan hemen sonra işçi sınıfındaki huzursuzluğu gidermek için tam istihdam politikası benimsedi. Bunun için vergileri düşürerek ve ulusal borcun büyümesine izin vererek insanların daha fazla harcaması ve talebi canlandırması umuldu. Ancak bu açık finansmanın bir sonucu olarak enflasyon devam etti.

Almanya'nın uluslararası durumu meseleleri daha da kötüleştirmiştir. Almanya, denizasıırı kolonilerinin elinden alınması ve ordu ile deniz kuvvetlerinin azaltılması gibi önlemlerle mali kaynaklarını biriktirme fırsatı bulmuştur. Ancak, bu tedbirler, Almanya'nın savaş öncesi topraklarının yaklaşık yüzde 13'ünün kaybedilmesiyle büyük ölçüde telafi edilmiştir. Ayrıca Almanya, I. Dünya Savaşı'nın sonucu olarak İtilaf Hükümetlerinin ve vatandaşlarının tüm kayıp ve zararlarının tazminini (örneğin savaş emekli maaşları ve Rheinland'ın işgalinin maliyetleri gibi) ödemek zorunda kalmıştır. Bu durum, Alman hükümetinin zaten zorlu olan mali durumuyla başa çıkmak için mücadele ettiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, ılımlı sol siyasetçiler ekonomi politikası üzerinde daha sıkı bir kontrol sağlamıştır. Barış zamanında ekonomiye geçişi finanse etmek ve refah devletini oluşturmak için gerekli olan devasa kamu harcamalarını finanse etmek için vergileri artırmaları durumunda, milliyetçi ve sağ siyasi muhalifler, İtilaf devletlerinin

tazminat taleplerini finanse etmek için Alman halkından vergi almakla suçlanmıştır. Bazı tarihçiler, 1920'lerin başında Almanya'nın tazminat politikasını yöneten memurların ve iş adamlarının, Almanya'nın ekonomik zorluklarının asıl nedeninin tazminatlarda yattığını halka göstermeye çalıştığını iddia etmişlerdir. Böylece, dikkat enflasyonun artış gösteren göstergelerinden uzaklaştırılmıştır ([Storer, 2013:91](#)).

Hükümetin açık finansman politikası daha fazla sürdürülemezdi. Görünen refah döneminde bile bazı göstergeler, her şeyin yolunda olmadığını gösteriyordu. Ekonomik büyüme ve tam istihdam, Alman toplumunda hükümetin ekonomi politikasının neden olduğu artan gerilimi güçlükle gizleyebiliyordu. Tarım ürünlerindeki fiyat kontrolleri çiftçileri yabancılaştırırken, kira kontrolleri büyük şehirlerde konut sıkıntısı yaratıyordu. Sıradan Almanlar için daha endişe verici olan şey, fiyatların yükselmeye devam etmesi ile birlikte markın satın alma gücünün düşmesiydi. 1914 ile 1920 arasında yaşam maliyeti 12 kat artmıştı. Temel ihtiyaç maddeleri olan çay ve yumurta gibi ürünler savaş öncesine göre yaklaşık 30-40 kat daha pahalıydı. 1922'ye gelindiğinde Almanya zaten "dört nala giden enflasyon" ile mücadele ederken, tüketiciler gerçek sıkıntıyı hissetmeye başlamıştı. Sadece Temmuz ayında gıda fiyatları yüzde 50 artmış ve bir banka memurunun yıllık maaşı, ailesini bir ay geçindirmek için yeterli olmaktan çıkmıştı. Bu, toplumsal ve siyasi gerilimleri artıran bir durumdu ve emek militanlığına ve pazardaki öfkeye sürekli bir teşvik sağladı. Markın satın alma gücü düşerken, Alman şehirlerinde grevler, protestolar ve isyanlar patlak verdi. Sabit gelirli devlet çalışanları, ücretleri fiyat artışlarına ayak uyduramadıkları için özellikle olumsuz etkilendi ve Şubat

1922'de Alman tarihindeki ilk (ve son) büyük memur grevi gerçekleşti. Genel halk arasında olayların tam olarak anlaşılmaması, çaresizlik duygusunu artırdı ve toplumsal gerilimi kışkırttı. Birçok kişi, suçlayacak birini aradı ve yabancılar, sendikalar, büyük şirketler, savaş spekülâtörleri ve özellikle Yahudiler gibi çeşitli günah keçileri buldu. Bavyera'da banknotlar "Yahudi konfetisi" olarak adlandırılmaya

başlandı ve hiperenflasyon sürecinde Yahudi karşıtı saldırılarda bir artış oldu. Hükümet, dolaşımdaki para miktarının sorunla herhangi bir ilgisi olmadığını inkâr ederek ve enflasyonun ve artan fiyatların, Alman ekonomisine yönelik mantıksız tazminat taleplerinin bir sonucu olduğunu iddia ederek bu eğilimi bir dereceye kadar teşvik etti

Tablo 4. Berlin'de dört kişilik bir ailenin haftalık geçim masrafları, 1920-23

Dönem	Gıda	Konut	Isınma- Işıklandırma	Giyim	Değişken
Ağu. 1913- Tem. 1914	9,8	5,5	1,9	5,9	5,8
Oca. 1920	86	8	12	70	44
Haz. 1920	128	9	22	84	61
Ara. 1920	144	9	22	70	82
Oca. 1921	139	9	22	70	80
Haz. 1921	142	9	25	63	72
Ara. 1921	249	10	41	128	129
Oca. 1922	257	11	43	128	109
Haz. 1922	466	14	96	350	269
Ara. 1922	8.154	193	2.084	8.361	6.202
Oca. 1923	13.098	300	3.467	11.725	8.577
Haz. 1923	98.579	1.045	22.287	73.889	56.782
Ağu. 1923	6.307.538	9.800	1.755.761	4.783.333	4.120.458
Eyl. 1923	162,2m	360.000m	49,2m	110,7m	104,8m
Eki. 1923	51.561,3m	24,6m	9.838,4m	49.605,6m	33.309m
Kas. 1923	9.354,3bn	38,3bn	1.650,9bn	5016,7bn	4015bn

Kaynak: Carl-Ludwig Holtfrerich, Alman Enflasyonu 1914-1923(Holtfrerich, 1986:40).

1923'ün başında, Alman para biriminin tamamen çökmesi için zemin hazırlandı. Alman politikası sürekli olarak İtilaf devletlerinin tazminat taleplerine uyma ve bunlardan kaçınma arasında gidip geldi. İlk taksit Ağustos 1921'de zamanında ödendi, ancak Aralık ayına gelindiğinde Almanya bir sonraki taksiti ödeyemeyeceğini açıkladı ve bir moratoryum talep etti. Bu, geleceğin karanlık bir öncüsüydü. Temmuz 1922'de Alman hükümeti, gerekli tazminat ödemelerini artık yapamayacaklarını ilan etti. ABD'nin savaş

zamanı borçlarını ödeme baskısı altında olan İngiltere, ödenmemiş borçlarını Fransa'ya aktardı. Zaten mali zorluklar içinde olan ve savaş sonrası ekonomisi büyük ölçüde Alman kömürü ve kok üretimine dayanan Fransız hükümeti, Almanya'yı borçlarını ödemeye zorlama çabalarında çaresizdi. Ocak 1921'de Almanya, nihai tazminat miktarı için geçici önerileri reddettiğinde, zaten Düsseldorf ve Darmstadt'ı işgal eden Fransızlar, Almanya'nın baskı altında olduğunda ödemeleri yapabilecek durumda olduğunu biliyorlardı. Kasım 1922'de

Kapp Darbesi sırasında hazırlanan bir planın yeniden canlandırılmasına karar verildi: Almanya ödemeyi reddederse, endüstri açısından önemli olan Ruhr bölgesini işgal etmek. Tazminatlarla ilgili müzakereler Ocak ayında durduğunda, Fransız kuvvetlerinin Rheinland'da Ruhr bölgesinin işgaline hazırlanmaları talimatı verildi ([Storer, 2013:95](#)).

11 Ocak 1923'ün erken saatlerinde Fransız ve Belçikalı birliklerin girişiyle Essen ve Gladbeck'in ele geçirilmesiyle Ruhr bölgesine bir işgal başladı ve dört gün içinde bölgenin tamamı işgal edildi. Almanya Şansölyesi Wilhelm Cuno'nun çağrısıyla, bölge halkı işgalcilere karşı pasif direniş göstermeye çağrıldı ve silahsızlanmaları ve işgal güçleriyle işbirliği yapmamaları istendi. Almanlar, tüm siyasi partilerden ve sınıflardan geçici bir süre için ulusal birlik içinde, 1914 Ağustos'unda cumhuriyetçi bir şekilde yükselen vatanseverlik ruhuyla birleşti; ancak bu kez halk barışçıl bir kampanya yürüttü. Almanya'yı yabancı işgaline karşı savunmak, İmparatorluk Almanya'sının yabancı toprakları fethetme amacıyla yürüttüğü askeri kampanyanın tam zıddıydı. Tek sorun, pasif direnişin bedelinin ödenmesi gerektiği ve bu bedelin ucuz olmamasıydı. Bu taktik her zaman, hükümetin krizi müzakere yoluyla çözme çabasında geçici bir taktik olarak görüldü. Ancak aylar geçtikçe ve bu anlaşmanın zor olduğu ortaya çıktıkça, Ruhr'dan vergi toplama yetkisini kaybeden ve Fransızlar tarafından el konulan kömürü tedarik edemeyen hükümet, kalan son altın rezervlerini yiyecek ve yakıt ithalatıyla

tüketmek zorunda kaldı. Aynı zamanda, Ruhr bölgesinin neredeyse tüm nüfusuna işsizlik ödeneği ödemenin getirdiği ekstra maliyetleri karşılamak için hükümet, kâğıt para basımını hızlandırdı. Şubat 1923'te dolaşımdaki banknotların sayısı haftada 450 milyar Mark arttı ve Mart başında değişken borç bir günde 800 milyar Mark arttı. Enflasyonun zirvesinde 30 kâğıt fabrikası, 150 matbaa firması ve 2.000 matbaa hiç bitmeyen kâğıt para akışını üretmek için gece gündüz çalıştı. 17 Ağustos 1923'te yaptığı bir konuşmada Rudolf Havenstein, Reichsbank'ın himayesi altında her gün beş milyarı büyük banknotlar olmak üzere 20 milyar mark yeni para bastığını gururla ilan etti.

1923 baharına kadar, markın düşüşü açıkça fark edilebilir ve nispeten kontrol edilebilir bir şekilde ilerliyordu. Ancak yaz aylarında, hiperenflasyonun hızla artmasıyla birlikte mark değeri düşüyor ve fiyatlar saatlik bazda bile artış gösteriyordu. Mayıs ve Haziran 1923 arasında, bir yumurtanın fiyatı 800 marktan 2.400 marka yükseldi ve bir litre sütün fiyatı 1.800 marktan 3.800 marka çıktı. Ruhr bölgesindeki ücretler iki katına çıkarken, fiyatlar üç katına çıktı. 1.000 marklık banknot, üretim maliyetinden daha pahalı olduğu için piyasadan çekiliyor ve yerine 10, 20 ve 50 milyon marklık yeni banknotlar basılıyordu. Takas, ticaretin yaygın bir biçimine dönüştü: Bir sinema koltuğu bir parça kömür karşılığında alınıp satılırken, bir şişe parafın bir gömlek satın almak için kullanılıyordu ve bir kişi kiraladığı dairenin kare metre başına ödeme yapmak için ayda bir kilo tereyağı takas ediyordu.

Tablo 5. Büyük enflasyon sırasında döviz kurları

Tarih	Alman Markı İngiliz sterlini	Alman Markı Amerikan Doları
Ocak 1920	233	64,8
Temmuz 1920	152	39,5
Ocak 1921	243	64,9
Temmuz 1921	278	76,7
Ocak 1922	811	191,8
Temmuz 1922	2.200	493,2
Ocak 1923	83.190	17.972
Temmuz 1923	1.594.760	353.412
Ağustos 1923	21.040.000	4.620.455
Eylül 1923	449.375.000	98.860.000
Ekim 1923	112.503.000.000	25.260.208.000
Kasım 1923	9.604.000.000.000	4.200.000.000.000

Kaynak: Edgar, Viscount D'Abernon, An Ambassador of Peace, vol. 2 (D'Abernon, 1929:298).

Sonuç olarak, hiperenflasyon döneminde insanlar büyük ölçüde sefalet içinde yaşadılar. Özellikle devlet çalışanları (kıdemli memurlar, katipler, demiryolu ve posta işçileri), öğrenciler, sosyal yardım alanlar ve emekliler gibi sabit gelir kaynaklarına dayanan kesimler önemli ölçüde etkilendi. Bu gruplar, hibe veya emekli aylığı gibi gelirlerindeki artışların enflasyon oranını karşılamaması nedeniyle enflasyonun olumsuz etkilerine daha fazla maruz kaldılar. Aynı şekilde büyük ölçüde veya sadece faiz geliriyle geçinen bağımsız gelire sahip kişiler (tasarruf sahipleri, toprak sahipleri, ipotek sahipleri veya savaş tahvillerine yatırım yapmış kişiler) büyük bir darbe aldılar, çünkü tasarruflarının veya yatırımlarının değersiz hale geldiğini neredeyse aniden fark ettiler. Çalışanlar genel olarak enflasyonun en kötü etkilerinden bir miktar izole olsa da 1923 krizi sırasında işçi sınıfının yaşam standartları düştü çünkü sendikalar artık fiyat artışlarına ayak uyduran ücret artışlarını müzakere edemiyordu. Aynı zamanda, hiperenflasyon ve Ruhr Krizi'nin neden olduğu ekonomik çalkantı, işverenlere Stinnes-Legien

Anlaşmasının sekiz saatlik çalışma günü gibi önemli yönlerini tek taraflı olarak gözden geçirme bahanesi sağladı.

3.1.4. Büyük Buhran

Alman hisse fiyatları, 13 Mayıs 1927'de (Wall Street Çöküşünden iki yıl önce) kendi çöküşünü yaşadı ve Amerikan piyasası canlanırken bile Alman hisse senetleri durgun kaldı. Durgunluk belirtileri 1928'de görülmeye başlandı, ancak daha geniş küresel ekonomik gerileme etkisini gösterdiğinde, Almanya'daki çöküş ekonomik bir felakete dönüştü. Amerikan işletmeleri Ekim 1929'daki borsa çöküşünden sonra küçüldü, ancak Alman ekonomisine gelecek olan istikrarlı kısa vadeli yatırım akışı neredeyse tamamen durdu. Birçok Alman işletmesi, yabancı nakit enjeksiyonuna büyük ölçüde bağımlı olduğu için maliyetleri düşürmek için personelini işten çıkarmak gibi önlemler aldı. Dünya ticareti geriledi, Alman ihracatı azaldı ve üreticiler üzerinde daha fazla baskı yarattı. Hem iç piyasada hem de uluslararası pazarda talep azalırken, daha fazla kesinti yapıldı ve bu da daha fazla işsizliğe yol açtı. Yabancı yatırım

olmadan birçok işletme rekabet edemez hale geldi ve iflas ederek daha fazla insanı işsiz bıraktı. İşsizlik, 1929-1930 kışında 2 milyona yükseldi, 1931'de 3 milyona ulaştı ve Eylül 1932'de 5,1 milyona çıktı. 1933'ün başlarında ise 6,1 milyondan fazla Alman işsiz vardı. Ancak bu rakamlar bile, işsizler listesinden çıkarılan her ailenin yalnızca bir işi hak ettiği politikası nedeniyle 1930'ların başındaki işsizlik düzeyinin tam bir resmini vermiyor. Çok az Alman, Buhranın etkilerinden kurtulabildi. Hem vasıflı hem de vasıfsız işçiler uzun süreli işsizlikle karşı karşıya kaldı ve çaresizlik ve statü kaybı hissiyle mücadele etti. İşsizlik ödeneğiyle geçinmek zorunda kalan işçilerin eşleri ve aileleri de zorluklarla karşılaştı. Buhran, sadece işçi sınıfını değil, orta sınıfı da etkiledi. Küçük esnaf, hukuk ve tıp mezunu profesyoneller gibi insanlar, talebin azaldığı bir dünyada hayatta kalma mücadelesi verdi. Bu kayıplar, ekonomik konumlarındaki düşüşle birlikte gurur ve saygınlık kaybıyla daha da vurgulandı. Bu nedenle "Büyük Enflasyon" Weimar Cumhuriyeti'nin en travmatik olaylarından biri olarak kabul edildi ve birçok Alman'ın gelecek on yıl boyunca paraya ve ekonomiye bakışını etkiledi. Ekonomik krizler ve Hitler'in yükselişi arasında doğrudan bir bağlantı olduğu düşünülüyor. Ancak, Almanya'da yaşanan bu travmalardan farklı siyasi sonuçlara sahip olan diğer ülkelerde benzer ekonomik çalkantılar yaşandı. Bu nedenle Buhranın etkisi ve hiperenflasyonun mirası, Weimar demokrasisinin çöküşünde etkili faktörler olsa da, Nazizm'in zaferini açıklamak için diğer faktörlerle birlikte ele alınmaları gerekmektedir ([Storer, 2013:113](#)).

3.2. Toplumsal Koşullar

Böyle bir durumda faşizm ve Nazizm öne çıktı, faşizm ve Nazizm'in çağrısına, her biri

kendi ekonomik-sosyal saikleri ve çıkarları olan farklı toplumsal sınıflar cevap verdi. Vincent Andrew kitabında böyle bir durumu şöyle anlatıyor: "Bazı yorumcular ister askeri rejim yanlısı ister gerici, ister aşırı solcu, ister aşırı pasifist olsun herkesin ulusal eğilimlerini görebildikleri o sihirli aynayı hatırlıyorlar." (Andrew, 2001:201). Bu girişten söz edilerek, faşizme katılan bazı sınıfları incelenmeye çalışacağız ve ayrıca bunların nedenlerini ve motivasyonlarını ele alacağız. Bu sınıfların en önemlileri, savaştan ve sonrasındaki sosyo-ekonomik koşullardan en çok zarar gören büyük kapitalistler, askerler ve orta sınıf mensuplarıdır.

Askerler, savaştan zarar gören bu sosyal sınıflardan biriydi. Savaştan sonra işlerini kaybedip işsiz kaldılar, ordunun saflarına geri dönüp istedikleri modele göre yeniden inşa etmek istediler. Ancak bu istekleri, dünya toplumunun barış ararken ve savaş yorgunluğu nedeniyle militarizmin yayılmasını engellediği bir döneme denk gelmişti. Bu nedenle askeri güçler ideal durumlarına ulaşmak için militarist ve emperyalist eğilimleri güçlü olan faşizme yöneldiler ([Allardyce, 1993:29](#)).

Savaştan sonra yaşanan sosyo-ekonomik krizler nedeniyle faşizme katılan diğer sınıflar arasında orta sınıf yer alır. Bu sınıfın mensuplarını iki ana gruba ayırmak mümkündür: birincisi küçük burjuvazi, ikinci ise özel sektör ve kamu sektörü çalışanları ve maaşlılar. Ekonomik olarak bu iki grubun savaştan gördükleri ilk zarar, birikimlerinin kaybı oldu. İtalya ve Almanya'da bu sınıfın mensupları, savaş sırasındaki milliyetçi coşku nedeniyle, savaş sırasında birikimlerini devlete borç olarak vermişler, ancak savaş sonunda birikimlerini kaybettiklerini fark etmişlerdir. Bunun yanı sıra küçük burjuvazi, hem zincir

mağaza ve fabrikalarıyla küçük burjuvazinin rekabet alanını daraltan büyük kapitalizm, hem de işçi örgütleri ve sendikalar tarafından tehlikede ve yok edilmişti, dolayısıyla bu grup, her iki akımın, yani büyük kapitalizmin ve emek örgütlerinin yok edilmesi için mücadele edilmesi gerektiğinin sloganlarını veren faşizme çekildi.

Orta sınıfın büyük bir bölümünü oluşturan kamu ve özel sektör çalışanları. Savaşın sona, birikimlerini kaybedip yoksulluğa düşmekle, toplumsal prestijlerini büyük ölçüde kaybettiler, ancak yine de özel sınıf konumlarını ve işçi sınıfından farklılıklarını vurguladılar. Ama işçi sınıfı gibi örgütlenmeleri olmadığı için ve dolayısıyla kendi sınıf çıkarlarını gerçekleştirecek örgütlü sendikaları olmadığından işçilerin bu alandaki başarılarını kıskandılar ve onlara kin beslediler. Dolayısıyla faşizm işçi örgütlerine karşı mücadele sözü verdiği için faşizme katıldılar. Ayrıca faşizm, bu sınıftan pek çok insan grubunu hükümet ve parti kurumlarında memur olarak istihdam edebileceği için, bu insanlar için çekiciliği vardı.

Faşizme yönelen bir başka grup da büyük kapitalist sınıfının bir parçasıydı. Toplumsal olarak bu grup devrimci bir tehlikeye maruz kaldı. Bu tehlike işçi örgütleri ve sendikalardan geldi. Bu tehlike o kadar büyüktü ki İtalya'da bile işçiler fabrikaları işgal etti ve fabrikaların yönetimini devralmak için Kızıl Muhafızlar adı verilen gruplar oluşturdu. Dolayısıyla faşizm, komünizme ve emek örgütlerine karşı mücadele ettiği için, büyük kapitalizm için sosyal ve ekonomik çekicilikleri vardı, bu yüzden büyük kapitalizm, kendisini bu tehlikeden kurtarmak için faşizmle ittifak yaptı. Ayrıca faşizm, büyük kapitalizmin ekonomik çıkarlarına tekabül eden

emperyalist, militarist sloganlarıyla, faşizmin büyük kapitalizmle birleşmesine zemin hazırlamıştı ([Lyttelton, 1987:312](#)).

3.3. Toplum Psikolojisi

Faşizmin ortaya çıkışının psikolojik faktörlerinin kökleri siyasi, sosyal ve ekonomik faktörlerde yatmaktadır. Faşizmin ortaya çıkışının ekonomik yönleri konusunda daha önce de bahsedildiği gibi, Dünya Savaşı'nın sonuçları ülke halkını memnun etmediği gibi ülke halkına da kayıplar getirmişti. Devlet adamlarının sürekli teşvik ettiği savaştan ülke halkının taleplerinin karşılanamaması, onlarda derin bir psikolojik etki bırakan ciddi hayal kırıklıklarını da beraberinde getirdi. Ülke halkı milli gururu yaralanmış ve kendini aşağılanmış hissediyordu. Başarısızlıklar Yahudilere ve sosyalistlerin ihanetlerine bağlansa da bu bahaneler halka huzur vermiyordu. Bu durumda insanlar, yenilginin faillerinden intikam almayı düşünüyorlardı. Böylesi psikolojik koşullarda Nazizm, üstün ırk, Alman imparatorluklarının dirilişi, savaşta yenilenlerin faillerinden intikam alma ve benzer sloganlarla kamuoyunun ilgisini çekmeyi başardı. Faşizmin ortaya çıkışındaki ikinci psikolojik faktör, Almanya sermayedarlarının ve orta sınıf halkının sosyalist partilerin ve işçi sendikalarının faaliyetlerinin artmasından aşırı korkması olarak görülmelidir. Ernest Mandel "Faşizm teorilerinin eleştirisi" adlı kitabında şöyle der:

"Bolşevizm ruhunun yol açtığı aşırılıklar sonucunda, yönetici sınıflarda gerçek ve derin bir korku duygusu kök salmıştı ve bu duygu bazı anlarda çıkarlarını kaybetme nedeniyle çok yoğundu. Dolayısıyla, mantıksal sonuç şu ki, bu tür davranışlar olmadan faşistler ile

zenginler arasında işbirliği olasılığı yoktu." ([Mandel, 1968:18](#)).

Orta sınıf arasında, özellikle alt orta sınıf arasında, sosyal statülerini kaybetmekte oldukları için farklı türde bir korku vardı. Savaştan önce bu sınıf işçi sınıfına karşı kendini üstün hissedebiliyordu ama savaştan sonra ve özellikle 1917 Rus devriminden sonra işçi sınıfının prestiji çoğalmıştı. Sonuç olarak, orta sınıfın prestiji azaldı. Artık orta sınıfın onu küçümseyeceği bir sınıf yoktu. Dolayısıyla böyle bir durumda, sosyalizme ve onun örgütlerine karşı savaşağını iddia eden faşizm, orta sınıfın prestijini geri kazanmasına yardımcı olabilir ve işçi sınıfını bastırarak hayal kırıklığını ortadan kaldırabilirdi. Bu şekilde faşizm orta sınıfın ve büyük kapitalizmin kendi hareketine katılması için psikolojik motivasyonları yaratmıştı ([Fromm, 1941:314](#)).

Faşizmin ortaya çıkışındaki üçüncü psikolojik faktör, endüstriyel kapitalist toplumdaki belirsizliğin, bireyin gizli güçler karşısında çaresiz kalması ve bireyde bir tür korku oluşturmaya ve buna karşılık olarak onu güvenli bir sığınak aramaya itmesidir. Böyle bir durumda korkan bu adam, kurtuluşunu tamamen yetkili bir otoriteye uymakta ve itaat etmekte görmektedir. Bu, güçlü bir gruba katılmakla veya otoriter bir lidere bağlılıkla kimlik bulma şeklinde kendini gösterebilir. İşte böyle bir durumda faşist ideoloji, endüstriyel modernizmin yol açtığı liderlik dehşetine, kimliğin, itaatin, disiplinin, ulusal büyüklüğün, dayanışmanın ve birleşmenin gücünü vurgulayarak çare sunabilmişti. Bu nedenle faşizmin toplumsal hareketi, her yerde toplumsal olarak güvensiz, tehdit ve gerileme altında olan ve modern sanayi toplumundaki toplumsal hareketliliğe ve toplumun geleneksel değerlerinin kırılmasına tepki gösteren

insanları kendine doğru çekmekteydi ([Kühnl, 2017:36](#)).

4. Üçüncü Reich. Öncesi Siyasi Olaylar

20. yüzyılın başlarında Almanya, Rusya'nın aksine dünyanın en gelişmiş ekonomilerinden biriydi ve bundan sadece birkaç on yıl önce, sanayi ve altyapının kademeli olarak gelişmesine rağmen, çeşitli Alman eyaletlerinin nüfusunun çoğu köylerde yaşıyordu. Almanya'nın 1871'de Bismarck tarafından birleştirilmesi bu gelişmelerin temelini oluşturdu. Bu dönemden sonra Almanya, İngiltere'den sonra dünyanın en büyük endüstriyel gücü haline geldi. İngiltere'yi gözlemleyen Alman aristokrasisi, modernleşmenin gerekliliğini kabul edip, sömürgeci politikalar da benimsemiştir. Diğer sömürgeci ülkelerle karşılaştırıldığında, ağırlıklı olarak Afrika kıtasında sınırlı kolonileri olmasına rağmen, bu toprakların yağmalanmasından büyük ölçüde yararlandı. Alman burjuvazisinin büyümesi, Bismarck döneminden beri bir şekilde modernleşen Prusya devlet-askeri sistemine borçluydu. Bu sınıf ekonomik açıdan çok güçlenmiş olsa da hala devlet gücüne uyum sağlaması gerekiyordu. Hükümet sistemi, Kaiser Wilhelm II yönetimindeki bir tür kraliyet federalizmiydi ve politika oluşturma, çeşitli Alman eyaletlerinin krallar ve soylulardan oluşan emperyal konseyin ve Reichstag'ın işbirliği ile yapılıyordu. İmparator tartışmasız bir güce sahipti ve bizzat başbakanı seçiyordu. Yaygın sınıf farklılıkları ve sınıf mücadeleleri yükselişteydi ve dünyanın en büyük ve en önemli sosyalist partisi, en büyük sosyalist figürlerin varlığıyla yaratılmıştı. O dönemin imparatorlukları arasındaki rekabet, 1918 devrimiyle birlikte Alman İmparatorluğu'nun yıkılmasına ve Federal Almanya

Cumhuriyeti'nin kurulmasına yol açan Birinci Dünya Savaşı'na neden oldu.

4.1. Almanya sosyal demokrat partisi (SPD)

19. yüzyılın sonundan bu yana, Prusya'da ve diğer Alman eyaletlerinde, farklı aristokrat ve toprak sahipleri, geleneksel küçük burjuvaziyi, işçi ve köylü sınıflarını temsil edenler, kralcılar, liberaller ve sosyalistler gibi çok çeşitli siyasi akımlar, siyasi arenada vardı. Başından beri, sosyalist hareketler, merkez sağ, merkez sol ve soldan oluşuyordu. 1863 yılında, Lassalle, Marx ve Ba Kunin taraftarlarının bir araya gelmesiyle Ferdinand liderliğinde ilk işçi partisi "Alman İşçileri Genel Birliği" (ADAV) kuruldu. Lassalle, sınıf mücadelesine ve işçilerin hükümeti seçme ve demokratikleştirme hakkını kazanarak toplumu kendi çıkarları için değiştirebileceklerine inanıyordu. Bismarck'a yakınlığı, cumhuriyetçilik ve monarşiye yönelik çift taraflı politikalara ve ücretlerin tunc kanunu teorisine olan inancı da dahil olmak üzere tartışmalı görüşlerine ve karakterine rağmen Lassalle işçiler arasında çok fazla destek gördü. Lassalle 1848 devriminde ve sonrasında komünist birlik içinde Marx'la işbirliği yaptı ve Marx'a maddi yardımda bulundu, ancak kendi görüşlerini izledi. Marx ve Engels ona pek güvenmediler ve bu, partinin sağa kaymaları ve sol akımların ayrılmasında etkili oldu.

1869'da August Bebel ve Wilhelm Liebknecht liderliğindeki partinin sol kanadı partiden ayrılarak "Almanya Sosyal Demokrat İşçi Partisi"ni (SDAP) kurdu. Solcular (III. Napolyon'u yenen ve Paris Komünü'nün temelini oluşturan) Prusya-Fransız savaşına karşıydılar ve bunu Bismarck'ın emperyalist

savaşı olarak gördüler. Ancak 1875'te Gotha'da, SDAP ve ADAV, Sosyalist İşçi Partisi'ni (SAPD) oluşturmak için birleştiler. Marx'ın Gotha programını sert bir şekilde eleştirdiği nokta tam burasıdır. Marx'ın parti programına yönelik bazı teorik itirazlarının yanı sıra, keskin ve bazen de polemik niteliğindeki saldırıları, temel olarak gerekli radikalizmin eksikliğine ve yandaşlarının Lassalle'cı görüşe sahip bir harekete katılma kararına karşı çıkmasına odaklıydı.

1871'de I. Wilhelm tarafından göreve getirilen Almanya'nın muhafazakâr şansölyesi Bismarck, Paris Komünü deneyiminden sonra herhangi bir sol hareketten çekiniyordu, ve 1878'den 1890'da II. Wilhelm tarafından kaldırılana kadar anti-sosyalist politikalar izliyordu. Ancak aynı zamanda sosyal devlet politikaları uygulayan Bismarck, işçilerin ve işçi göç dalgasını önlediği için kapitalistlerin de ilgisini çekmişti.

Bismarck'ın anti-sosyalist uygulamaları ve Sosyalist İşçi Partisi'nin (SAPD) yasaklandığı dönemde, bu parti birçok taraftar kazandı ve 1890'da Halle Kongresi'nde adını Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD) olarak değiştirdi. 1891'de Bernstein, Bebel ve Kautsky önderliğinde Erfurt'ta yeni ve Gotha programından nispeten daha radikal bir program onaylandı. Partinin "Maksimum Plan"ı, kapitalizmin kaçınılmaz ve yakın sonunu ve üretim araçlarının sosyalist mülkiyetinin gerekliliğini vurguladı ve büyük ekonomik kurumların millileştirilmesini talep etti. Ancak bu hedeflere ulaşmak için devrim yerine yasal kanalların kullanılmasına ve siyasi katılıma vurgu yaptı. Bunun arkasındaki argüman, kapitalizmin doğasının onu devirmeye götüreceği ve bir devrime gerek olmadığı idi. Partinin "Minimum programı",

sosyalistlerin acil görevlerinin işçilerin durumunu iyileştirmeye çalışmak olduğunu ilan etti. Eğitim, kültür ve siyaset alanlarındaki yoğun faaliyetleri ile işçiler ve sendikalar ile diğer sınıflar arasında oldukça popüler hale gelen parti, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, bir milyondan fazla üyesi ve 1912 yılında parlamentoda en fazla sandalyeye sahip olan Almanya'nın en önemli siyasi partisi ve dünyanın en büyük sosyalist partisiydi.

4.2. Birinci Dünya Savaşı ve Anlaşmazlıkların Başlaması

1914'te Alman ekonomisi oldukça gelişmiş altyapı ile hızla büyüyordu. Modern sanayiler, o zamanın yüksek teknoloji kullanımı ve çok yüksek üretim verimliliği ile genişliyordu. O dönemin istatistikleri, sermayenin organik bileşiminin (sabit sermayenin değişken sermayeye oranı) diğer gelişmiş ülkelerden daha yüksek bir seviyede olduğunu gösteriyor. Ancak, yüksek ekonomik büyüme, işçilerin ücret düzeyini de yükseltmiş ve o dönemde dünyanın en yüksek üye sayısına sahip olan Sosyalist ve Anarko-sendikalist işçi sendikaları, sosyal demokratların önerdiği reformist politikaları desteklemişlerdir. Ancak savaşın devam etmesinden kaynaklanan krizler ve gıda, kömür kıtlığı, enflasyon ve reel ücretlerin düşmesi gibi işçilerin çalışma ve yaşam koşulları üzerindeki yıkıcı etkileri, işçilerin memnuniyetsizliğinin artmasına neden oldu.

Savaşın başlamasıyla birlikte parti içindeki bölünmeler yoğunlaştı. Sosyal demokratların başlangıçtaki eğilimi savaşa karşı çıkmaktı, ancak hükümet savaş ilan edip sıkıyönetim ilan ettiğinde biraz şaşırdılar. Kaiser hükümetinin iddiası ve propagandası, Çarlık Rusya'sının zulmüne karşı savaşın başlamasını haklı çıkarmak içindi. Sosyal

Demokrat Parti'nin ana gövdesini oluşturan işçilerin de büyük bir bölümü bu görüşe başından beri katılıyordu. Savaşa karşı herhangi bir muhalefet vatan hainliği ile suçlanıyordu. Sosyal Demokrat Parti'nin Reichstag'daki temsilcileri "vatan"ı savundular ve (partinin kurucularından Wilhelm Liebknecht'in oğlu Karl Liebknecht dışında) oybirliğiyle savaş kredisi lehinde oy kullandılar ve ardından Savaş sırasında herhangi bir zamanda, hükümet savaş kredilerinde artış talep ettiğinde, onayladılar. Bu politika, İkinci Enternasyonal'in kapitalist savaşlara ilişkin tutumuna aykırıydı. Daha da kötüsü, "sivil ateşkes" (savaş sırasında parti faaliyetlerinin durdurulması) konusunda da anlaştılar. Parti yanlısı sendikalar da hükümete karşı çıkma ve grev yapma politikalarından vazgeçtiler.

SPD'li sosyal demokrat çoğunluğun bu son derece uzlaşmacı politikası, Kaiser hükümeti ile bu parti arasındaki ilişkiyi geliştirdi ve hatta bazı küçük hükümet pozisyonları sosyalistlere devredildi. Savaşa şiddetle karşı çıkan Sosyal Demokrat Parti'nin sol kanadı ve merkez sol liderliğinin bu yanlış politikaya katılmadığı açıktı. Savaş karşıtı üyeler bir araya gelerek gizlice faaliyet göstermeye başladılar. Hükümet, Sosyal Demokrat Parti'nin de desteğiyle solun en önemli liderlerinden Karl Liebknecht'i zorla askere gönderdi. Savaş karşıtları, editörlerinden biri Rosa Luxemburg olan "International" dergisini çıkarmaya başladı. Yayın hemen yasaklandı ve Karl Liebknecht ile Rosa Luxemburg'un tutuklanmasıyla Leo Jogiches Eylül 1916'da "Spartacus" adlı bir dergi yayınlayarak yer altı hareketinin liderliğini devraldı. Bu sol azınlık, Spartakistler adı altında faaliyet göstermeye devam etti, ancak bu noktada bilinçli olarak ayrılmadı, çünkü haklı olarak partinin çalışma yapısından izole edileceğine inanıyordu. Ancak

savaş yanlısı çoğunluk, yani Friedrich Ebert liderliğindeki partinin sağ kanadı, savaş karşıtlarını olabildiğince tasfiye etmeye ve kovmaya çalıştı ve savaş uzadıkça tasfiye olanların sayıları arttı ([Broue, 2006:47](#)).

Rusya'daki Şubat devrimi ve çarlık rejiminin devrilmesi, Alman solunda pek çok umut yarattı ve bazı sendikalar çok sayıda grev düzenledi. Savaş karşıtlarının SDP önderliği tarafından tasfiye edilmesine tepki olarak Spartakistler, ılımlı sosyalistler, revizyonistler (Bernstein taraftarları) ve merkezçiler (Kautsky taraftarları), 1917'de Gotha'da birleşip "Almanya Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi"ni (USPD) kurarak SPD'den ayrıldılar. Bu büyük bölünme, SPD'nin üyelerinin yarısından azını kendisine doğru çekti, ancak ana partinin sol kanadını boşaltan ve sağ kanadını güçlendiren bir dizi bölünmenin başlangıcıydı.

4.3. Kasım 1918 Devrimi

Alman ordusu ateşkesi kabul etmek zorunda kalırken, deniz kuvvetleri komutanlığı İngiliz filosuna son bir saldırı başlatma kararı aldı, ancak kuzey Almanya'daki Kiel limanında konuşlanmış olan filonun denizcileri savaşın bittiği kanaatindeydiler ve emri yerine getirmeyip, gemileri işgal ettiler. Denizciler 1917 yazında bir kez daha isyan etmişlerdi ama acımasızca bastırılıp ve liderleri idam edilmişti. Denizciler, limanın tersane ve mühimmat depolarının işçileri ile temasa geçerek Rus Sovyetleri tarzında İşçi ve Denizciler Konseyi'ni oluşturdular. 4 Kasım'da Kiel şehrini işgal ettiler ve İşçi ve Denizciler Konseyi'nin kontrolü altına aldılar. İstekleri barış, demokrasi ve işçilerin taleplerinin dikkate alınmasıydı. Kiel Konseyi'nde Sosyal Demokrat Parti çoğunluğa sahipti ve kadrolarından biri olan ve daha sonra radikal

sol hareketlerin bastırılmasında canı bir rol üstlenen Gustav Noske'yi siyasi hareketleri kontrol etmesi için kasıtlı olarak Kiel Konseyi'nin başkanı olarak atadılar.

Kiel İsyanı hemen liman şehri Hamburg'a sıçradı ve genel grev şehri felç etti. Büyük bir nüfus savaş gemilerini ve limanları işgal etti. Merkez tren garı halk tarafından ele geçirildi ve askeri üslere saldırılarak halk silahlandırıldı. Belediye yetkilileri ve işçi ve denizciler konseyi birbirini tanıdı ve bir süre "ikili iktidar" şeklinde işbirliği yapıldı. Konsey, Rusya ve Sovyetleri ile birlik ilan etti. Devrimci hareketler hızla Bremen, Stuttgart ve Münih gibi diğer Alman şehirlerine yayıldı.

9 Kasım 1918'de bir Kiel devrimci denizci birliği Berlin'e girdi ve insanlar hükümet binalarını işgal etti. Kaiser Wilhelm II, taraftarlarının son çabalarının da başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Almanya'dan kaçarak tahttan çekildi. Alman ordusunun çok üst düzey komutanları da daha sonra Versailles'da barış antlaşmasını imzalamanın aşağılanmasına katlanmamak ve suçu bir sonraki hükümetin üzerine atmamak için savaşın bittiğini ilan etmeden kaçtılar ([Broue, 2006:56](#)).

Ağustos Bebel'in 1913'te ölümü üzerine Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) genel başkanı olan Friedrich Ebert, Kaiser döneminin son şansölyesinin istifasının ardından Almanya Şansölyesi oldu. Vatandaşlardan sakin olmalarını ve evlerine dönmelerini isteyen bir açıklama yaptı. Ebert, devrimci dalgaların yatışacağını ve yeni bir hükümetin mevcut yapıları korurken durumu kontrol altına alacağını umuyordu. Ancak halk sokaklarda kaldı, Reichstag binasının önünde toplanan büyük bir kalabalık yeni siyasi liderlerden bir

konuşma talep etti. Ebert konuşmadan kaçındı ve Sosyal Demokrat Parti'nin ikinci başkanı Philipp Scheidemann, Reichstag'ın balkonuna koştu ve bir parlamenter cumhuriyetin kurulduğunu duyurdu.

Sosyal Demokrat Parti'nin tek başına durumu kontrol altına alamayacağını ve solun işbirliğine ihtiyacı olduğunu anlayan Ebert, bağımsız Sosyal Demokratlara başvurarak Sosyal Demokrat ve bağımsız Sosyal Demokrat partileri arasında anlaşma sağlamayı başardı. Bu anlaşma başarılı olduğu takdirde, devrimin kaderini değiştirebilecek çok önemli bir koalisyondu. "Halk Komiserleri Konseyi" adı altında iki partiden üçer kişi olmak üzere altı kişiden oluşan yeni bir siyasi liderlik oluşturuldu. İki taraf ayrıca hapisshaneden salıverilen Liebknecht'i liderlik konseyine katılmaya davet etti, o da bunu reddetti. Liebknecht'in şartı, ordunun kontrolünün konseyler tarafından kabul edilmesiydi, ki bu kabul edilmedi. Scheidemann'ın parlamenter bir cumhuriyet ilan etmesinden kısa bir süre sonra Liebknecht, büyük bir Spartakist ve solcu kalabalığın içinde "sosyalist bir cumhuriyet" ilan etti ([Dauve & Authier, 1976:92](#)).

Spartakistler tüm çabalarını parlamentoya değil konseylere verdiler ve Birinci Ulusal Konseyler Kongresi'ne umut bağladılar, ancak Alman İşçi ve Asker Konseylerinin Aralık ayı sonlarında Berlin'de düzenlenen ilk ulusal kongresi parlamenter bir cumhuriyetin kurulmasını destekledi, ve Ulusal Kurucu Meclis'in seçim tarihini de 19 Ocak 1919 olarak belirledi. Bu karardan rahatsız olan Spartakistlerin yayın organı olan "Kızıl Bayrak" dergisi, Ulusal Konseyler Kongresi'ni "devrim karşıtı" ve üyelerini "Ebert'in Memlûkleri (köleleri)" olarak nitelendirdi.

Sosyal Demokratların farklı hizipleri arasındaki farklılıkların yoğunlaşacağı açıktı. Ebert, devrimin devam etmesinden ve Rusya'da Şubat ve Ekim devrimleri arasında yaşananlara benzer koşulların oluşmasından korkuyordu. Sosyal Demokrat Parti de aşırı sağ ve radikal sol kesimlerin baskısı altındaydı ve kendini tehdit altında hissediyordu. Bir ordu darbesini önlemek için Ebert, geri kalan ordu liderlerine orduda reform yapmama sözü verdi. Bu, sol kesimi daha da kızdırdı ([Weitz, 1997:82](#)).

Kaiser döneminin hükümet aygıtı neredeyse bozulmadan kaldı. Scheidemann dışında yeni liderlerin, kamu yönetimi konusunda hiçbir deneyimleri yoktu ve düzenli ve karmaşık Prusya/Alman bürokrasisi ile karşı karşıyaydılar. Bu nedenle işbirliği yapmak isteyen bakanların görevlerinde kalmalarına izin verildi. Bu şekilde, bir süre bir tür ikili güç vardı, biri Halk Komiserleri Konseyi ve diğeri ise eskiden kalan hükümet.

İktidarın devredilmesi ile ilgili birçok karışıklık ve çelişki vardı. Halk Komiserleri Konseyi, "sosyalist program" uygulayacağını, ancak "üretim düzenini" ve "özel mülkiyeti" koruyacağını duyurdu. Bağımsız sosyal demokratların liderliğinin bir kısmı, madenlerin ve büyük sanayilerin kamulaştırılmasında ısrarlıydı ancak kararların verilmesi, her iki partinin liderlerinden ve bazı solcu üniversite profesörlerinden oluşan bir komisyona bırakıldı. Toplantının başkanlığını, üretim araçlarının toplumsallaştırılması hakkında kapsamlı yazılar yazan Kautsky yürütürken, bir diğer büyük Marksist iktisatçı Hilferding de komitenin bir üyesiydi. Ancak komite, ekonomik endüstrilerin durumunu ve kaotik siyasi koşulları daha yakından inceleyerek, kamulaştırmanın ve endüstrilerin hızla

millileştirilmesinin zorluklarını ve komplikasyonlarını fark etti ([Weitz, 1997:94](#)).

Kısacası, sonuç, büyük sanayilerin ve fabrikaların derhal müsadere edilmesi durumunda, hükümetin bunları yönetemeyeceği ve fabrikalara el koyan bazı işçi konseylerinin onları yönetemeyeceğiydi ve bu durum sadece çok sayıda işçinin işsiz kalmasına yol açmakla kalmayacak, savaştan dönen milyonlarca askerin de istihdam edilmesini imkansız kılacaktır. Bankaların hızla kamulaştırılması da ülkenin para birimine daha büyük bir darbe indirecek ve satın alma gücünü ve gıda arzını azaltacaktır. Diğer bir argüman da, endüstrilerin millileştirilmesiyle birlikte bu birimlerin Reich'in varlıklarının bir parçası olarak kabul edildiği ve savaşta galip gelen hükümetlerin savaş tazminatlarının belirlenmesinde bir etkiye sahip olacağıydı.

İşçiler arasındaki anlaşmazlık artıyordu. Sendikalar ağırlıklı olarak sosyal demokrat üyelerden oluşuyordu ve o partinin politikalarını destekliyordu. Devrimden önce kurulan meclislerin dışında, monarşinin yıkılmasından sonra hem kamu hem de özel sanayi ve hizmet birimlerinde binlerce meclis kuruldu ve çoğu durumda sosyal demokrat liderler seçildi. Ancak bazı konseyler daha radikaldi ve bağımsız sosyal demokratlara veya Spartakistlere yakındı. Bazı durumlarda, Spartakistlerin bile kontrol edemediği bazı konseylerin aşırılığı, sendikaları bile korkuttu. Sendikalar, sekiz saatlik işgününün kabulüne karşı sanayi birimlerinin millileştirilmesini önlemek için işverenlerle anlaştılar.

Ordu fiilen parçalanıyordu ve askerler yığınlar halinde konseylere katılıyordu. Bunu engelleyemeyen ordu komutanları, subaylara,

konseylere katılan askerlere görünüşte destek vermelerini ve onları kontrol altında tutmaya çalışmalarını emretti. Bir Bolşevik devriminden korkan üst düzey komutanlar, Ebert'in liderliğini onayladılar ve hükümet bunun karşılığında ordunun hiyerarşisine saygı göstereceğini açıkladı. Hükümet, ordudaki düzen ve hiyerarşi bozulursa, ateşkes anlaşmasına göre on beş gün içinde üç milyon Alman askerini cephelerden çekemeyeceğinden korkuyordu. Bu nedenle bağımsız Sosyal Demokratlar bile (partilerinin ordunun asker konseyleri tarafından kontrol edilmesini öngören manifestosunun aksine) generallerle bu uzlaşmayı kabul ettiler. Liebknecht bu kararı felaket olarak nitelendirdi, ancak bu konuda asker konseylerinden destek görmedi ([Pannekoek, 1978:69](#)).

4.4. Komünist Partisi ve "ikinci devrim"

Hem Sosyal Demokrat Parti'den hem de Bağımsız Sosyal Demokratlardan memnun olmayan Spartakistler ve Bağımsız Sosyalistlerin sol kanadı, Almanya Komünist Partisi (KPD) adında ayrı bir parti kurmaya karar verdiler ve 30 Aralık 1918'den 1 Ocak 1919'a kadar, birkaç gözlemcinin hazır bulunmasıyla, partinin kuruluş konferansını düzenlediler. Lenin ile yakın ilişkisi olan tartışmalı bir sosyalist olan Karl Radek de bu kongreye katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Parti programıyla ilgili konuşmayı sunan Rosa Luxemburg, amaçlarının ayrıntılı planlarla resmi bir program sunmak olmadığına dikkat çekti ([Weitz, 1997:104](#)).

Luxemburg konuşmasında özellikle "Ebert/Scheidemann hükümetini devirme" gereğinden bahsetmiş olsa da seçimlere katılmaya verdiği önem göz önüne alındığında, acil hedefi öncelikle yeni kurulan hükümeti

zayıflatmaktı. Luxemburg, "Sosyalizmin, devlet ne kadar sosyalist olursa olsun, bir kararname veya bir hükümet tarafından yaratılamayacağına ve kurulmayacağına ve Sosyalizmin, kitleler tarafından, her işçi tarafından yaratılmasına" vurgu yaptı. Kongrede bazı kişiler, bazı silahlı göstericilerin de bulunduğu kontrolsüz sokak hareketlerinin orduyu ve devrim karşıtlarının eline bahane verip, katliam başlatabileceğini vurguladı. Ama o tutkulu ve iyimser atmosferde pek dinleyen olmadı. Bundan sadece üç hafta önce, 6 Aralık'ta sağcı bir darbe keşfedilmiş ve başarısız olmuştu. Rus devrimcilerinden sol güçlere mali yardım ve silah yapıldığı söylentisi, sağcı ve devrim karşıtı akımlara hükümet üzerinde baskı oluşturmaya bir bahane daha sunmuştur (Broue, 2006:89).

Ocak 1919'un ilk haftasında Berlin'de bir gösteri yapıldı ve hükümet bunu bastırma emri verdi. Ancak bağımsız sosyal demokratların bir üyesi olan Berlin polis şefi gösteriyi durdurmadı ve hükümet onu görevden alma emri verdi, ancak o istifa etmedi. Bağımsız sosyal demokratlar, Komünist Parti ve radikal sendikaların temsilcilerinden oluşan komite, hükümetin bu kararını protesto etmek için eylem çağrısında bulundu, gösterinin kapsamı ve katılımcı sayısı organizatörlerin beklediğinden çok daha fazlaydı. Gösteriyi düzenleyenler, Berlin'de 53 kişilik bir "devrimci komite" kurdular, ancak eylemin gidişatı üzerinde hemen anlaşılmaya varmadılar. Luxemburg, o anda ayaklanmanın yanlış ve zamansız olduğunu düşündü. Bazı sendika temsilcileri silahlanarak hükümetin devrilmesini talep etti. Birkaç gün önce kraliyet sarayı binasına çökmüş olan ve hükümetin üzerlerine ateş açtığı denizciler de gösteriye katılmıştı. Komünist Parti bu protesto hareketleri üzerinde kesin bir kontrol

uygulayamadı, Radek bile bu ayaklanmayı erken buldu ve Merkez Komitesine grevi ve protestoları durdurmasını ve askeri bir çatışmayı önlemesini tavsiye etti, ama çok geçti. Ordu ve milisler gösterileri işgal ederek büyük bir katliam başlattı ve çok sayıda kişiyi olay yerinde infaz etti. Luxemburg ve Liebknecht saklandı, ancak Berlin'den ayrılmayı reddettiler. 15 Ocak'ta "Freikorps" yerlerini keşfetti ve ikisi de birçok işkenceden sonra öldürüldü. Luxemburg'un öldürülmesinden sonra, bir diğer önde gelen parti lideri Leo Jogiches, milisler tarafından yakalandı ve öldürüldü. Almanya'nın diğer şehirlerinde solcu güçlerin dağınık isyanları bastırıldı. Bu baskılar ve kan dökülmesiyle ikinci devrim nihayet trajik bir sona ulaştı (Dauve & Authier, 1976:34).

4.5. *Nazi Partisi (NSDAP)*

Hitler'in, 1919'un siyasi olarak yoğun atmosferinde, Alman ordusunun Bavyera şubesinin siyasi departmanı tarafından bir tür casus olarak çalıştırılmasının nedeni, kararlı sağcı tutumlarıydı. Soruşturmalardan biri, Hitler'in adını duyduğunda sandığı gibi devrimci solun bir hareketi olmayan, aksine milliyetçilik, anti-Semitizm ve anti-kapitalizm bağlı DAP (Deutsche Arbeiterpartei – Alman İşçi Partisi) ile temas kurmasını sağladı. Hitler küçük partiye katıldı ve hemen komitesinin bir üyesi oldu. Enerjisi, hitabet ve propaganda becerileri kısa sürede küçük grup üzerinde bir etki yarattı ve partinin kurucusu Anton Drexler ile birlikte Şubat 1920'de partinin 25 maddelik programını hazırladı. Aynı zamanda partinin adının Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi olan NSDAP olarak değiştirilmesi kararlaştırıldı.

1921 ortalarında Hitler, partinin arkasındaki itici güçtü. Halen sadece

propaganda şefi görevini üstlenmesine rağmen, yerel dinleyicileri etkileyen ve parti üyeliğinin 3300'e çıkmasına yardımcı olan güçlü konuşmalarıydı. Parti toplantılarını korumak ve muhalefete, özellikle de komünistlere gözdağı vermek için silahlı birlikler kurulmasını teşvik etmişti. Partiye açık ve tanınabilir bir kimlik vermek için katkıda bulunan, erken propaganda tekniklerini, Nazi selamını, gamalı haçı ve üniformayı geliştirmesiydi.

Hitler'in parti üzerindeki artan hakimiyetinden endişe duyan Drexler ve komitenin diğer bazı üyeleri onun etkisini sınırlamaya çalıştı. Bununla birlikte, Hitler siyasi manevra ve kumar yeteneğini ilk kez burada gösterdi. Açık ara en etkili konuşmacıydı ve parti bunu biliyordu, bu yüzden kurnazca istifa etmeyi teklif etti. Ardından gelen iktidar mücadelesinde, Temmuz 1921'de iki toplantıda hızla destek toplamayı başardı. Zaferle geri davet edildi. Utanan Drexler istifa etti ve Hitler partinin başkanı ve Führer (lideri) oldu ([Layton, 2010:75](#)).

Hitler'in ilk parti rakiplerine karşı kazandığı zaferin tarihsel sonuçlarının belirgin hale gelmesinden önce neredeyse on yıl geçmişti. Geriye dönüp bakıldığında, bu liderlik mücadelesinin partinin gelişmesinde bir dönüm noktası ve Hitler'in Almanya'da siyasi güce yükselişinde önemli bir aşama olduğu açıktır. Ancak o sırada, parti dışından çok az kişi bu liderlik değişikliğini fark etti. Çoğunlukla, Hitler ve Nazi partisi, birçokları arasında yalnızca küçük bir radikal grup olarak tanımlandıkları Münih dışında bilinmiyordu. Almanların önemli bir azınlığının bile Nazileri ciddiye alması yıllar sürecektir yoğun bir çaba gerektirecekti. Bununla birlikte, Hitler

ve takipçileri, nihayetinde Alman halkının onlara tanınma ve güç vereceğinden asla şüphe duymadılar ([Bendersky, 2020:24](#)).

Ekim 1922'de İtalya'da Mussolini'nin başarılı bir şekilde iktidarı ele geçirmesi, Almanya'da gelişen iç krizle birleştiğinde, Hitler'i iktidarı ele geçirme fırsatının geldiğine ikna etti. Nitekim önde gelen bir Nazi, Münih'te yaptığı bir konuşmada "Almanya'nın Mussolini'sinin adı Adolf Hitler'dir" diyerek Hitler'i takdim etmişti. Bununla birlikte, Naziler kendi başlarına herhangi bir siyasi darbe gerçekleştirmek için çok zayıftılar ve Hitler'in kendisi hâlâ kitleleri ulusal hareket için harekete geçirebilecek bir "davulcu" olarak görülüyordu. Hitler'i Kahr, Bavyera Eyalet Hükümeti ve Alman ordusunun Lossow komutasındaki Bavyera şubesi ile müzakerelere iten müttefik ihtiyacıydı. Hitler, "Berlin'e Yürümek" (Mussolini'nin daha geçen yıl "Roma'ya Yürüyüş" olarak bilinen darbesi tarzında) bu iki adamla birlikte plan yaptı. Alman ordusunun, polisin, SA'nın (Sturmabteilung) ve diğer paramiliterlerin bazı bölümleri dahil olmak üzere Bavyera'daki tüm askeri güçleri seferber etmeyi ve ardından Berlin'e yaklaşarak ulusal gücü ele geçirmeyi hedefliyorlardı. 8 Kasım'da Kahr, Münih'in birahanelerinden birinde geniş bir dinleyici kitlesine hitap ederken, Hitler ve Naziler mitingün kontrolünü ele geçirdiler, "ulusal devrim" ilan ettiler ve Kahr ile Lossow'u bunu desteklemeye zorladılar. Ertesi gün Hitler, Göring, Streicher, Röhm, Himmler (ve Ludendorff) 2000 SA adamıyla Münih şehrine yürüdüler, ancak gerçek bir askeri destekleri yoktu ve Münih'i ele geçirme girişimi Bavyera polisi tarafından kolayca bastırıldı. On dört Nazi öldürüldü ve Hitler vatana ihanet

suçlamasıyla tutuklandı ve NSDAP yasaklandı ([Layton, 2010:79](#)).

Hitler, Aralık 1924'te hapisten çıktığında, Nazizm'in geleceği kasvetli görünüyordu. Parti kargaşa içindeydi; önde gelen üyeleri gruplara ayrıldı ve üyelik düşüşteydi. Daha da önemlisi, Cumhuriyetin ilk yıllarında hüküm süren bunalım atmosferi, yerini siyasi ve ekonomik bir sükûnet dönemine bırakmıştı. Yine de parti 27 Şubat 1925'te resmen yeniden kuruldu ve aynı zamanda Hitler, Völkischer Beobachter için "Yeni bir başlangıç" başlıklı uzun bir başyazı yazdı. Hitler liderliğinde yeniden kurulan Nazi partisi yıllar içinde ilerlemeyi başarmıştı.

Naziler, Büyük Buhran ve ona eşlik eden siyasi kriz başlamadan önce 1928'deki yenilgilerini atlattılar. Seçimlerden kısa bir süre sonra NSDAP siyasi stratejisini yeniden düzenlemeye ve yeniden yönlendirmeye başladı. Oylama kalıpları, Nazi gücünün kırsal alanlarda ve küçük kasabalardaki orta sınıflar arasında var olduğunu göstermişti. Bu, Nazi partisinin yalnızca ekonomik kriz ve güvensizlik koşullarında gelişebileceğinin bir başka göstergesiydi, çünkü genel ekonomik ve siyasi istikrarın ortasında bir tarım krizi vardı. Yüksek maliyetler, düşük verim ve fiyatlar, vergiler ve borçluluk, küçük çiftçi için aşırı zorluklar yarattı ve artan sayıda iflas ve hacizlere yol açtı ve çevredeki küçük kasabalarda ekonomik yansımalar hissedildi. Çiftçiler içinde bulundukları kötü durumdan bankaları, aracıları, sosyalistleri ve cumhuriyeti sorumlu tuttular. 1920'lerin sonunda, bu hoşnutsuzluk kırsal teröre ve çiftçi hareketi ile hükümet arasında şiddetli çatışmalara yol açtı. Şehirli seçmenler tarafından reddedilen Naziler, kırsal kesime odaklanmaya karar verdiler.

Tablo 7. NSDAP üye oranı

Yıl	Üye
1925	27000
1926	49000
1927	72000
1928	108000

Kaynak: Geoff Layton, Bismarck'tan Hitler'e: Almanya 1890–1933(Layton, 1995:187).

1929'daki bir dizi olay, siyasi ortamı hızla Nazilerin lehine değiştirdi. Bu yöndeki ilk gelişme, Alman tazminat ödemeleri için yeni bir takvim oluşturmayı amaçlayan Young Plan'ına karşı sağcı kampanyayla geldi. Plan, Almanlara önemli tavizler içermesine rağmen, yine de elli dokuz yıl daha tazminat ödemeye devam etmelerini gerektiriyordu. Sağda, bu, Almanya'nın Versailles'ın kurbanı olmaya devam ettiğinin ve Weimar'ı kontrol eden "Kasım Suçluları"nın vatan hainliği yaptığının bir başka kanıtıydı. 1929 yazında, plana karşı savaşmak için büyük sermaye, milliyetçi örgütler ve sağcı siyasi partilerden oluşan bir ittifak kuruldu. Bu gruplar, Young Plan'ına karşı ajitasyon yapmak ve onaylanmasını önlemek için ulusal bir referanduma sponsor olmak için işbirliği yaptı. Bu kampanyanın ana figürü, başlangıçta Alman Milliyetçi partisinden yeni lideri ve zengin bir sanayici olan Alfred Hugenberg'di. Aşırı bir milliyetçi olan Hugenberg, Versailles'ı, Weimar demokrasisini ve Alman solunun gücünü yok etmeye çalıştı; daha sonra Almanya'nın muhafazakâr otoriter bir devlet olarak yönetilmesini amaçladı. Hugenberg, Young Planı üzerindeki ulusal kargaşayı, 1928'de sağın uğradığı büyük kayıpları telafi etmek için bir fırsat olarak gördü ([Bendersky, 2020:59](#)).

Hitler tereddüt ettiği bir süreçten sonra sağcı koalisyonu katıldı. Radikal Naziler ve gerici sanayiciler arasında geçici bir müttefiklik oluştu. Hugenberg ve Hitler, her biri diğerini

kendi çıkarları için kullanmak amacındaydı. Hugenberg, siyasi ve sosyal saygınlığı olan ancak azalan popülaritesi nedeniyle uyuşuk bir partinin başındaydı. Hitler ise geniş destek potansiyeli olan yeni bir hareketi temsil ediyordu. Hugenberg'in Nazilerin iktidara gelme ya da yönetme konusunda az bir inancı vardı ve Hitler'i bir "davulcu" olarak kullanarak sağcı kitleleri geri çekmeyi amaçladı. Hitler ise Hugenberg'i ulusal çıkarların, orta sınıf seçmenlerin saygısının ve büyük şirketlerin finansal kaynaklarının anahtarı olarak görüyordu.

1929'daki Young Planı referandumu, başarısızlıkla sonuçlansa da Nazilerin hareketinin ulusal düzeyde tanınmasını sağladı. Hitler artık yerel bir figür değil, ulusal bir politikacı olarak kabul edildi. Hareketi, sağcı liderlerin kitle iletişim araçları aracılığıyla ulusal tanıtımı ile büyüdü ve daha fazla saygınlık kazandı. Nazi kampanyası parti için örgütsel etkililik, dinamizm ve kararlılık kazandırdı. Sonuç olarak, NSDAP'nin gücü 100.000 savaşçıyla Alman ordusuna eşit hale geldi ve parti üye sayısı neredeyse iki katına çıktı.

1929 yılında patlak veren Büyük Buhran, orta sınıflar arasında neredeyse otomatik bir panik yarattı. 1923 yılında yaşanan Büyük Enflasyon'un birikimlerini tüketmesinin ve ekonomik ve sosyal statülerini sarsmasının hafızalarında hala tazeliğini koruduğu bir dönemde, Weimar Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında iç düzenin çöküşünü ve Komünistlerin devrimci çabalarını hatırlamaları da bu panik duygusunu artırdı. Birçok orta sınıf vatandaşı, uzun süreli bir ekonomik krizin işlerini veya işlerini kaybetme anlamına geleceğini hissetti ve işsizlerin radikalleşmesinin Komünist bir devrime yol

açabileceği korkusunu taşıdı. Bazıları, Almanya'daki krizin Versailles Antlaşması ve tazminatların sorumluluğuyla bağlantılı olduğuna inanarak, bu konuda oldukça hassas bir tutum sergiledi. Küçük işletme sahipleri, büyük şirketlerin ve büyük mağazaların rekabeti ile bir yanda ve güçlü işçi sendikalarının talepleriyle diğer yanda sıkışmış bir şekilde kendilerini buldular. Alt-orta sınıfın, özellikle beyaz yakalı işçilerin büyük şirketlere karşı kızgınlığı, bir süredir artmaktaydı. Orta sınıfın çoğunluğu, DNVP (Deutschnationale Volkspartei) ve DVP (Deutsche Volkspartei) gibi partilere olan inancını yitirdi, çünkü bu partiler ekonomik alanda büyük şirketlerin çıkarlarını temsil etme eğilimindeydiler. Toplumun orta kesimi, her yıl daha fazla güvensiz ve radikal hissetmeye başladı ([Bendersky, 2020:61](#)).

Bu dönem boyunca Naziler, ekonomik krizin bir sonraki kurbanları olabileceğine inananların yanı sıra işsizler arasından üye ve sempatizan toplamak için yoğun bir çaba sarf etti. İşsizlerin bir yüzdesi NSDAP'ye katıldı, ancak bunların çoğu ya genç ya da kronik işsizlerdi. Her iki grup da Nazilerin sorunlarına olan ilgisi ve kesin siyasi ve ekonomik değişim vaatleriyle etkilenmişlerdi. Birçok durumda, bir SA birimine üyelik, günlük varoluşlarının boşluğundan ve yabancılaşmasından kurtulmayı sağladı. Sonunda, NSDAP'nin büyük bir bölümü işsizlerden oluşuyordu. Bu süreç sonunda 1930 Reichstag seçimlerinde Naziler 107 koltuk elde ederek, Almanyanın ikinci büyük partisi oldular.

Eylül 1930 seçimlerinden sonraki iki yıl boyunca Naziler, Almanya'yı fethetmek için tasarladıkları ikili stratejiyi izlemeye devam ettiler. Mevcut hükümeti itibarsızlaştırmak ve felç etmek ve cumhuriyetçi yasal ve siyasi

sistemin altını oymak için mümkün olan her şeyi yaptılar, bir yandan da aynı hükümet sistemi üzerinde kontrolü ele geçirmek için demokratik anayasayı ve seçim sürecini kullanmaya çalıştılar. Halkı ekonomik yıkım, toplumsal kaos ve Bolşevizm hayaletleriyle korkutmak için korkutma taktiklerinde ısrar ettiler. Rakiplerini sindirdiler, sokaklarda düzensizlik yarattılar ve ardından hükümetin halk güvenliğini sağlayamayacağı iddiasını

ortaya attılar. Binlerce üniformalı takipçilerin yürüyüşleri ve gösterileri aracılığıyla kendilerini halkın gözünde tuttular.

Bu süreç 1932'nin seçimlerine kadar devam etti. 1932 seçimlerinde, 230 koltukla artık NSDAP, Almanya'nın en büyük siyasi partisiydi ve Hitler'in kurmasını planladığı Nazi Almanyası için tüm zeminler hazırды.

Tablo 8. Reichstag seçim sonuçları 1928–32

	NSDAP	DNVP	DVP	ZP/BVP	DDP	SPD	KPD	Diğer
Mayıs 1928								
Koltuk Sayısı	12	73	45	78	25	153	54	51
Koltuk Yüzdesi	2,6	14,2	8,7	15,2	4,9	29,8	10,8	14
Eylül 1930								
Koltuk Sayısı	107	41	30	87	20	143	77	72
Koltuk Yüzdesi	18,3	7	4,5	14,8	3,8	24,5	13,1	13,8
Temmuz 1932								
Koltuk Sayısı	230	37	7	97	4	133	89	11
Koltuk Yüzdesi	37,3	5,9	1,2	15,7	1	21,6	14,3	2,9

Kaynak: Geoff Layton, Bismarck'tan Hitler'e: Almanya 1890–1933(Layton, 1995:202).

5. Marksist Düşünürlerin Faşizm Konusuna Yaklaşımları

Profesör Ernest Nolte, ilk kez 1960'larda solcu olmayan bir bakış açısıyla genel bir faşizm kavramı sundu. Genel bir faşizm kavramı sunan, yani faşizmi İtalya'ya özgü olarak görmeyen ilk grup, solculardı. Yani Mussolini'nin ve onun siyah gömleklerinin ortaya çıkış sebeplerinden biri olduğuna dair genel bir kavram olduğuna, ancak bu içeriğin her yerde ve başka ülkelerde de ortaya çıkabileceğine inandılar ve buna "faşizm" adını verdiler. Onların bakış açısından, hareketlerin geri kalanını İtalya ile karşılaştırmak gerekli değildi ve Mussolini faşist olmanın mihenk taşı veya standardı değildi, ancak Marksizm'den çıkarılan ve özellikle kökleri Marksizmden

alınan Bonapartizm teorisi, faşizmi ölçmenin temeli oldu.

Bonapartizm, belirli bir tarihsel durumda, yönetici sınıfın "artık" yönetemeyeceğini ve işçi sınıfının veya proletaryanın "hala" yönetim gücüne sahip olmadığını söyler. Sonuç olarak eşit güce sahip bu iki gücün birbirinin gücünü yaralamaktan ve yok etmekten başka yapacak bir şeyleri kalmaz. İşte öyle bir durumdadır ki yönetici sınıf siyasi gücünü bir Louis Bonaparte'a, yani nispeten bağımsız yürütme organı olan bir Bonaparte'a teslim eder. Bu Bonaparte işe koyulur ve görünüşte devrimci ama aslında devrim karşıtı güçler kurar.

Marx, "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i" kitabında Bonaparte'ın anti-devrimci rejiminin kurulmasının ardındaki gerçek nedenleri açıklarken Bonapartizmin doğasını da

açıklıyor: Bonapartizmin belirtileri, sınıflar arası manevra siyaseti ve sömürücü sınıfların çıkarlarını savunmak için toplumun tüm katmanlarının ve sınıflarının demagojik kullanmasıdır. Marx, burjuvazinin en devrim karşıtı unsurlarının tahakküm biçimi olan Bonaparte diktatörlüğünün doğasını teşhir ederken, burjuvazinin kendi sömürü rejimini tehlikede gördüğünde onu korumak için her şeyi yapmaktan geri durmayacağını ve hazır olduğunu öne sürer ve bu rejimi korumak için iktidarı en maceracı unsurlara devretmekten çekinmediğini açıklar. Marx, kitabında Fransız köylülerine ve onların Louis Bonaparte'ın darbesine nasıl tepki verdiklerine çok dikkat ediyor. Bonapartçılar, Fransız köylüsünün içinde bulunduğu durumun zorluğunu köylüler arasında geniş bir propaganda yapmak için kullandılar ve bu propagandanın büyük etkisi oldu, ancak Marx, Louis Bonaparte'ın köylüler arasındaki desteğinin onların devrimci tarafı değil, muhafazakar kısmı olduğuna işaret ediyor. Köylülerin bu kesimi, siyasi ve geçimlik geri kalmışlık nedeniyle, daha iyi bir yaşam umuduyla ve I. Napolyon dönemine benzer faydalar elde ederek oylarını Louis Bonaparte'a verdi ([Marx, 1994:77](#)).

August Thalheimer 1923 yılında faşizm üzerine çalışmalarını başlattı. Thalheimer parlamenter sistemin burjuvazinin çıkarları ile örtüşmediğini ve parlamenter sistemin artık burjuvazinin siyasi dokunulmazlığını sağlayamadığını ispatlamaya çalıştı. Thalheimer, burjuvazinin egemen olduğu hükümetlerde bir demokrasi yozlaştırma planı sezmişti. Bu plan farklı şekillerde uygulanabilirdi bu uygulama şekillerinin biri de faşizmdi. Thalheimer nasyonal-sosyalizm ile burjuvazinin paradoksal ilişkisini açıklamaya

çalışırken 1929 yılında bu ilişkiyi şöyle açıklar: "Burada yaşananlar siyasi partiler aracılığıyla daha açık bir diktatörlüğe zemin hazırlamaktadır ve bu diktatörlüğün gerçekleşmesi siyasi partilerin ve burjuvazinin siyasi varlığının yok edilmesinin ön koşuludur". Thalheimer nasyonal-sosyalizmi sadece burjuvazinin emir kuluna indirgemiyor, aksine nasyonal-sosyalizmin iktidarı ele alması durumunda İtalyan faşizminden daha acımasız ve istikrarlı bir hükümet kuracağını vurgular ([Bauer, Thalheimer, & Tasca, 1974:39](#)).

Otto Bauer'in düşünceleri savaş sonrası sorunlar ve faşizmin güçlenmesine hazırlanan zeminin ilişkisi üzerine odaklanmıştı. Bauer faşizmin en önemli işlevlerinden reformist işçi hareketini yok etmek olduğuna vurgu yapar ve bunun için de sosyal-demokrat reformizmi eleştirir. Bauer'e göre sosyal demokrasi sadece seçimler ve parlamento kararları yoluyla kapitalist toplumu sosyalist topluma dönüştürmenin peşindeydi ([Bauer, Thalheimer, & Tasca, 1974:91](#)).

Herbert Marcuse'a göre faşizmin yükseliş nedenlerini kapitalizmin toplumsal yapılarında aramalıyız. Ona göre demokrat burjuva bir hükümetin faşizme dönüşmesinde toplumsal bir mantık vardır ve her ikisinde de son çare kapitalizmin sosyal yapısını korumaktır ([Marcuse & Kellner, 1998:36](#)).

Tüm bu düşüncülerin metodolojik ortak noktaları faşizmin köklerini 20 yüzyılın kapitalist toplumlarındaki ilişkilerde aramaktır ancak bu metodolojik benzerlik onların görüşlerini tamamen aynı kılmıyor. Görüldüğü gibi marksist düşüncüler faşizm konusunda temelde aynı görüşe sahip olsalar da farklı yorumlar ortaya koymuşlar.

6. Sonuç

Farklı perspektiflerden bakıldığında, Nazi Partisinin yeniden kuruluşundan önceki yıllarda meydana gelen koşulların, Nazi'lerin yükselişine neden olan önemli faktörler olduğunu söylemek mümkündür. Nazi'lerin güç kazanma faktörlerini özetleyecek olursak, ilk olarak, Birinci Dünya Savaşı öncesinde sanayi kapitalizminin büyüme kaydettiği yıllarda, gelir eşitsizliği ve savaş sonrası üretimdeki durgunluk, enflasyon, işsizlik ve borçlanma gibi sorunlardır. İkinci aşamada, sol hareketlerin içinde bulunduğu anlaşmazlıklar, faşizmin güçlenmesi için zemin hazırlamıştır. Bu anlaşmazlıklar arasında devrimle yıkılan İkinci Reich sisteminin hiyerarşisinin devam ettirilmesi, marksist ve sosyalist hareketlerin bastırılması yer almaktadır. Sol hareketlerin bastırılması, hükümetin sol düşünceyle yönetildiği algısını değiştirmedir. Dolayısıyla, halkın bilinçaltında alternatif bir hükümet şekli olarak kapitalizm veya sosyalizm değil, Nazi'ler tarafından vaat edilen kaybedilmiş ihtişam ve aşağılanmış milli gururu geri kazanma düşüncesi önem kazanmıştır. Son olarak, Almanya'nın tarihi, ekonomik koşulları, siyasi ilişkileri, toplumsal psikolojisi, milliyetçi duyguları körükleyen Nazi hareketindeki sembolizm, Hitler'in kişiliği ve diğer faktörlerin birbirleriyle ilişkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Almanya faşizmi, farklı faktörlerin birbirleriyle ilişkide olduğu özel bir durumda ortaya çıkmıştır. Bu özel durum, görünüşte önemsiz faktörlerin bile birbirleriyle etkileşim içinde olduğu koşullarda, bariz nedenlerin yanı sıra faşizmin köklerinin daha derinlerde aranması gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Marksist çerçeveden bakıldığında, Marx'ın öngörüsü aslında yanlış sayılmaz. İkinci Reich dönemindeki hızlı sanayileşme ve üretim

ilişkilerinin değişmesi, işçi sınıfının örgütlenmesine ve sol düşüncenin harekete geçmesine neden olmuştur. Bu süreç sonucunda, İkinci Reich, sosyal demokrat bir devlete yerini bırakmıştır. Ancak Weimar Cumhuriyeti dönemindeki koşulları incelediğimizde, ekonomik sorunların yanı sıra farklı etkenlerin sosyal yapıyı oluşturmada önemli rolleri olduğunu gözlemlemekteyiz. Marx, "Grundrisse" adlı eserinin giriş bölümünde güç ilişkilerinin ekonomiden daha temel bir role sahip olduğunu vurgulamış olsa da genel olarak ekonominin sosyal yapıyı temel olarak belirleyen bir rol oynadığını düşünmektedir. Bu bağlamda, Weimar Cumhuriyeti'nin koşullarını değerlendirdiğimizde, ekonomik koşulların toplumu değişime motive edici en önemli unsur olduğunu belirtmenin yanı sıra, bu değişim isteğinin yönünü belirlemede sosyal yapıyı oluşturan farklı etkenlerin önemli etkilerinin olduğunu da belirtmek gerekir. Weimar Cumhuriyeti döneminde ekonomik koşullar, toplumun genelinde bir değişime yol açmıştır. Ancak bu süreçte ekonomik koşulların yanı sıra siyasi, kültürel ve ideolojik etkenler de sosyal yapıyı şekillendirmiştir. Örneğin, Weimar Cumhuriyeti'nin zayıf ve istikrarsız politik yapısı, toplumdaki çeşitli kesimler arasında bölünmelere ve çatışmalara neden olmuştur. Ekonomik koşullar toplumun temel belirleyicisi olsa da toplumun diğer yönleriyle etkileşime geçerek sosyal yapıyı oluşturmaları. Sonuç olarak, Marksist çerçeveden bakıldığında, Marx'ın öngörüsü Weimar Cumhuriyeti dönemi için tamamen yanlış sayılmamalıdır. Ekonomik koşulların önemli bir rol oynadığı açık olsa da sosyal yapıyı oluşturan farklı etkenlerin etkilerinin de dikkate alınması gerekmektedir.

Kaynakça

- Allardyce, G. (1993). The place of fascism in European history. University Press of New England.
- Andrew, V. (Ed.). (2001). Modern political ideologies. Wiley-Blackwell.
- Bauer, O., Thalheimer, A., Tasca, A. (1974). Faşizm ve Kapitalizm. (R. Serozan, Çev.). Gündüz Yayınları.
- Bendersky, J. W. (2020). A Concise History of Nazi Germany. Rowman & Littlefield Publishers.
- Broue, P. (2006). The German Revolution: 1917-1923. Haymarket Books: Chicago.
- D'Abernon, E. (1929). An Ambassador of Peace, Vol. 2. London.
- Dauve, G., & Authier, D. (1976). The Communist Left in Germany, 1918-1921.
- Ebenstein, W., & Fogelman, E. (2000). Today's Isms. Prentice Hall.
- Fowkes, B. (1984). Communism in Germany under the Weimar Republic. Macmillan.
- Fromm, E. (1941). Escape from freedom. Farrar & Rinehart.
- Gibbon, E. (2003). The Decline and Fall of the Roman Empire. Modern Library.
- Holtfrerich, C. (1980). Alman Enflasyonu 1914-1923. Metis Yayınları.
- Kühnl, R. (2017). Die geistige Krise der kapitalistischen Gesellschaft. VSA.
- Lytelton, A. (1987). Liberal and Fascist Italy: 1900-1945. Oxford University Press.

- Layton, G. (2009). Almanya'da Demokrasi ve Diktatörlük 1919-63. Pearson Yayıncılık.
- Layton, G. (2010). Access to History. From Kaiser to Fuhrer_ Germany 1900-1945 for Edexcel. Hodder Education.
- Mack Smith, D. (1983). Mussolini. Vintage.
- Mandel, E. (1968). Trotsky's theory of fascism. In G. Breitman (Ed.), The theory of permanent revolution: A Trotskyist appraisal (pp. 301-325). Merit Publishers.
- Marcuse, H., & Kellner, D. (1998). Technology, War and Fascism: Collected Papers of Herbert Marcuse, Volume 1. Routledge.
- Marx, K. (1994). The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte. International Publishers Co.
- Palmer, R. R., Colton, J., & Kramer, L. (2014). A History of the Modern World. McGraw-Hill Education.
- Pannekoek, A. (1978). Workers Councils. In D. M. Smart (Ed.), Pannekoek and Gortner's Marxism. Pluto Press.
- Shirer, W. L. (2011). The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany. Simon & Schuster.
- Storer, C. (2013). A Short History of the Weimar Republic. I.B.Tauris.
- Weitz, E. D. (1997). Creating German Communism, 1890-1990: From Popular Protests to Socialist State. Princeton University Press.

Causes of the Emergence of Fascism: A Marxist Analysis of the Example of Germany

TAHER MİRABİ²

Başvuru: 08.06.2023

Düzeltilme: 20.07.2023

Kabul: 10.08.2023

Fascism is one of the most debated political ideologies of the 20th century. Research indicates that significant economic issues played a crucial role in the rise of fascism. However, there is no clear explanation as to why these economic problems led to fascism instead of socialism. Fascism emerged as a result of the conditions prevalent in the early 20th century, such as the devastation of World War I, global economic crises, political upheavals, social discontent, and the strengthening of national identity. It represents an ideology that reflects dissatisfaction and anger. This study aims to comprehensively examine the elements that contributed to the rise of fascism in Germany. Factors such as nationalism, authoritarianism, militarism, anti-Semitism, social discontent, and political weakness are believed to have had a significant impact on the ascent of fascism. In addition to providing a deeper analysis of the emergence of fascism, this work seeks to contribute to the debates by evaluating the conditions in pre-Hitler Germany and discussing Marx's notion that the economy is the fundamental factor determining the structure of society. The rise of fascism cannot be solely regarded as a phenomenon specific to that era. Therefore, studying the origins of fascism and examining the political, economic, and social situation before fascism's emergence allows for a more meaningful discussion about the reasons behind its rise.

JEL classification: A11, A13, A14, B51, Z13.

Keywords: Fascism, German fascism, Foundations of fascism, Marx

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, tahirmirab@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9809-3932